گل و گیاهان زینتی (۱۴۰۵)، ۱۱(۱): ۲۵-۴۶
مقاله مروری

بررسی اجمالی نگرش اسلام و قرآن کریم به محیط‌زیست و باغ‌سازی

مریم دهستانی اردکانی

گروه علوم باغبانی دانشکده کشاورزی و منابع طبیعی دانشگاه اردکان، اردکان

mdehestani@ardakan.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۱/۶، تاریخ بازنگری: ۱۴۰۵/۳/۱۸، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۳/۱۸

چکیده

در اسلام، رابطه بین انسان و محیط زیست طبیعی عمیقاً ریشه در آموزه‌های مذهبی دارد که ارزش‌های زیست‌محیطی را به عنوان جنبه‌های اساسی ایمان تثبیت می‌کنند. قرآن کریم چارچوب جامعی را ارائه می‌دهد که آگاهی زیست‌محیطی را با اعمال معنوی یکپارچه می‌سازد، در مورد آسیب رساندن به زمین هشدار می‌دهد و آنچه را که می‌توان "دین سبز" توصیف کرد، پایه‌گذاری می‌کند که بر رابطه جدایی‌ناپذیر بین ایمان و طبیعت تأکید دارد. این بعد زیست‌محیطی اسلام، تعهدات اخلاقی را فراتر از تعاملات انسانی گسترش می‌دهد تا مسئولیت ما در قبال جهان طبیعی را نیز شامل شود. از دیدگاه قرآن، طبیعت هم نیازهای مادی و هم نیازهای غیرمادی انسان را برآورده می‌کند. اسلام، به‌عنوان دینی الهی و جهانی، انسان را خلیفه‌ی خدا بر زمین می‌داند و او را به پاسخ‌گویی در برابر رفتار خود با محیط زیست و بهره‌گیری مسئولانه از منابع طبیعی فرا می‌خواند. اسلام، در حالی که بهره‌مندی از منابع طبیعی را مجاز می‌داند، هرگونه اسراف و تخریب محیط زیست را منع می‌کند. در طول تاریخ، بناها و مجموعه‌های مذهبی، فضاهای سبز و باغ‌ها را به عنوان اجزای جدایی‌ناپذیر طراحی خود گنجانده‌اند. گیاهان به عنوان "ابزاری قدرتمند در دستان معماران برای ایجاد و غنا بخشیدن به کیفیت فضا خصوصا در اماکن مذهبی" عمل می‌کنند. باغ‌ها و فضاهای سبز مذهبی، به طور سنتی، اهدافی فراتر از زیبایی‌شناسی داشته‌اند. آنها مکان‌هایی برای تعمق، دعا و گردهمایی‌های اجتماعی فراهم می‌کنند و در عین حال، پلی نمادین بین قلمروهای زمینی و الهی ایجاد می‌نمایند. این مناظر مقدس اغلب منعکس کننده اصول کلامی و ارزش‌های فرهنگی خاص سنت‌های مذهبی خود هستند و محیط‌هایی را ایجاد می‌کنند که از عبادت و اعمال معنوی پشتیبانی می‌کنند. ادغام پوشش گیاهی در محیط‌های مذهبی، کارکردهای عملی نیز دارد و سایه ایجاد می‌کند، مسیرها را مشخص می‌نماید و اقلیم‌های خرد مطبوعی را برای بازدیدکنندگان فراهم می‌آورد. این بعد کاربردی، جنبه‌های نمادین و معنوی را تکمیل می‌کند و منجر به ایجاد محیط‌های جامعی می‌شود که به نیازهای جسمی و متافیزیکی عبادت‌کنندگان پاسخ می‌دهند. باغ‌های اسلامی در مناطق مختلف جهان اسلام، از مغرب تا ایران و فراتر از آن، ویژگی‌های متمایزی را توسعه دادند، با این حال، همواره اصول اساسی اسلامی وحدت، هماهنگی و احترام به طبیعت را تجسم بخشیدند. این سنت‌های باغ‌سازی، نه‌تنها بر طراحی منظر، بلکه بر هنر اسلامی، شعر و رویه‌های فرهنگی در طول تاریخ نیز تأثیرگذار بوده‌اند.

واژه‌های کلیدی: اسلام، باغ ایرانی، بهشت، فضای سبز، مسجد.

[Downloaded from flowerjournal.ir on 2026-11-22]

مقدمه

نگرش اسلامی به حفاظت از محیط زیست و کشت گیاهان به‌طور عمیق در متون و آموزه‌های دینی ریشه دارد. قرآن بیش از ۵۰۰ آیه در مورد پدیده‌های طبیعی در میان تقریباً ۶۰۰۰ آیه خود دارد که تأکید قابل توجه اسلام بر رابطه انسان با طبیعت را نشان می‌دهد (Al-Roubaie & Sarea, 2019). این پوشش گسترده شامل راهنمایی‌های الهی در زمینه‌های مختلف جهان طبیعی، از درختان و کوه‌ها تا اجسام آسمانی است و چارچوبی برای مراقبت از محیط زیست ایجاد می‌کند. آگاهی زیست‌محیطی پیامبر اسلام، حضرت محمد (ص)، به‌ویژه شایان توجه است، تا آنجا که بسیاری از پژوهشگران ایشان را به عنوان «پیامبر سبز» و یکی از نخستین مدافعان حفاظت از محیط زیست معرفی کرده‌اند. تعالیم آن حضرت بر تداوم زندگی، سازگاری با طبیعت و اهمیت کاشت و پرورش گیاهان حتی در دشوارترین شرایط تأکید دارد. در حدیثی مشهور از Kanz al-ʿUmmāl (Hadith No. 9056)، پیامبر بزرگ اسلام حضرت محمد (ص) می‌فرمایند: اگر قیامت فرا برسد و در دست یکی از شما نهالی باشد، چنانچه بتواند، برنخیزد تا آن نهال را بکارد (Al-Muttaqi al-Hindi). این گفتار گویای بینشی عمیق است که کاشت درخت را نه صرفاً عملی کشاورزی، بلکه نمادی از امید، تداوم حیات، و مسئولیت انسان در برابر زمین می‌داند (Davary, 2012). این اخلاق زیست‌محیطی توسط فقه اسلامی تقویت می‌شود که راهنمایی‌های خاصی برای حفظ منابع طبیعی، از جمله مدیریت آب، حفاظت از زمین و ایجاد مناطق حفاظت‌شده مانند مرتع‌ها و کمربندهای سبز ارائه می‌دهد (Al-Roubaie & Sarea, 2019). فقه تشیع نیز با تکیه بر اصولی همچون قاعده «لاضرر»، مفهوم انفال و مسئولیت انسان به عنوان خلیفه‌الله، نگاه عمیق و مسئولانه‌ای به محیط زیست دارد. منابع طبیعی همچون جنگل‌ها، مراتع و آب‌ها در فقه امامیه در شمار انفال محسوب می‌شوند که مالکیت آن‌ها متعلق به امام معصوم (ع) و در عصر غیبت به ولی فقیه است و بهره‌برداری از آن‌ها باید در چارچوب مصالح عمومی و بدون آسیب به طبیعت صورت گیرد (Najafi, 1981). همچنین بر اساس روایات اهل بیت (ع)، کاشت درخت و حفظ منابع طبیعی نه‌تنها عملی اقتصادی، بلکه عبادتی محسوب می‌شود؛ چنان‌که امام صادق (ع) می‌فرماید: «هر درختی که انسان بکارد و از آن بهره‌برداری شود، برای او صدقه خواهد بود» (Al-Kulayni, 1986). افزون بر این، قاعده عدالت بین نسلی که در اندیشه متأخر شیعه مطرح شده است، تأکید دارد که بهره‌برداری از طبیعت باید به گونه‌ای باشد که حقوق نسل‌های آینده تضییع نشود (Jawadi Amuli, 2005). از این رو، فقه شیعه چارچوبی جامع و اخلاق‌محور برای حفاظت از محیط زیست و تشویق به کشت گیاهان فراهم می‌آورد.

رویکرد اسلام به حفاظت از محیط زیست، نگرشی فراگیر است که برای همه مخلوقات ارزش و قداست قائل است. قرآن کریم، که کلام هدایت‌گر حضرت حق و مصدر نور و بصیرت است، به‌روشنی بیان می‌فرماید که همه موجودات عالم، از جمله آسمان‌ها و زمین، در تسبیح و ستایش پروردگار مشارکت دارند و بدین‌سان پیوندی عمیق و معنوی میان عناصر طبیعت و خالق متعال برقرار است. در سوره مبارکه اسراء، آیه ۴۴، چنین آمده است : "آسمان‌های هفت‌گانه و زمین و هر آنچه در آن‌هاست، او را تسبیح می‌گویند و هیچ موجودی نیست مگر آن‌که با ستایش او تسبیح می‌گوید، لیکن شما تسبیح آن‌ها را درنمی‌یابید"[۱]. این آیه شریفه، با بیانی روشن و ژرف، پرده از حقیقتی توحیدی برمی‌دارد که بر اساس آن، تمام اجزای هستی در ذکری پیوسته به درگاه رب‌العالمین مشغول‌اند؛ حقیقتی که جایگاه قدسی طبیعت را در منظومه آفرینش الهی تبیین می‌سازد و مسئولیت انسان

[Downloaded from flowerjournal.ir on 2026-11-22]

را در قبال حفظ آن، سنگین‌تر می‌کند. این چارچوب دینی با راهنمایی‌های عملی، از جمله ممنوعیت اسراف و مقررات خاص برای رفتار صحیح با گیاهان و حیوانات تکمیل می‌شود (Davary, 2012).

دیدگاه اسلام نسبت به طبیعت و محیط زیست، بر بنیاد اصل «خلافت» استوار است؛ اصلی که جایگاه انسان را به‌عنوان جانشین خداوند در زمین تبیین می‌کند و رابطه‌ای مسئولانه و الهی میان او و جهان آفرینش برقرار می‌سازد. بر اساس این نگرش، انسان مأمور است تا امانت الهی را حفظ کرده و با تدبیر، عدالت و پرهیز از فساد، زمین را به بهترین شیوه مدیریت، آباد و از آن بهره‌برداری کند؛ چنان‌که خدای متعال در قرآن کریم می‌فرماید: "إِنِّی جَاعِلٌ فِی الْأَرْضِ خَلِیفَةً" (سوره بقره، آیه ۳۰). این مسئولیت ناشی از این درک است که خداوند مالک و خالق واقعی همه چیز در جهان است، همان‌طور که در قرآن کریم به صراحت بیان شده است: "معبودی جز او نیست، آفریننده همه چیز است" (سوره انعام، آیه ۱۰۲)[۱] (Samori *et al*., 2018).

دیدگاه اکولوژیکی اسلامی غالبا حول سه مفهوم به هم پیوسته شکل می‌گیرد: "توحید" (یگانگی خداوند)، "خلافت" (جانشینی انسان در زمین) و "آخرت" (روز حساب)، که نمایانگر مسئولیت اخلاقی انسان در قبال طبیعت‌اند (Butt, 2020). با این حال، در فقه شیعه، این مفاهیم با تفسیری متمایز فهمیده می‌شوند: توحید به معنای وحدت هستی و وابستگی تمام مخلوقات به خداوند است، خلافت به‌طور خاص به امام معصوم (ع) به عنوان خلیفه الهی تعلق دارد و انسان‌های دیگر در جایگاه امانت‌دار و مکلف به حفظ زمین قرار دارند (Jawadi Amuli, 2005). همچنین باور به معاد در آموزه‌های شیعی، شامل مسئولیت فرد در برابر رفتار زیست‌محیطی‌اش نیز می‌شود، چنان‌که روایاتی وجود دارد که طبیعت و مخلوقات آن در روز قیامت از ظلم انسان شکایت می‌کنند (Al-Kulayni, 1986). این چارچوب تأکید می‌کند که جهان "تناسب، هماهنگی و زیبایی" را به عنوان جلوه‌هایی از هنر الهی نشان می‌دهد و یک بعد معنوی به حفاظت از محیط زیست می‌بخشد (Butt, 2020). قرآن کریم، آفرینش یا جهان طبیعی را به عنوان نشانه‌های (آیات) الوهیت خداوند توصیف می‌کند و بیان می‌دارد که طبیعت خود به عنوان دلیلی بر وجود خالق عمل می‌کند، درست مانند متن قرآن (Samori *et al*., 2018).

این بنیان معنوی فراتر از صرفاً پذیرش مسئولیت است؛ بلکه «ابعاد اخلاقی و معنوی مراقبت از محیط زیست را برجسته می‌کند» (Setianingrum *et al*., 2024). مسلمانان فراخوانده می‌شوند تا «احترام عمیقی به مخلوقات خداوند، از جمله طبیعت و همه موجودات زنده» داشته باشند، که مستقیماً به اخلاق عملی زیست‌محیطی شامل «حفاظت از محیط زیست، حفاظت از تنوع زیستی و ایفای نقش مباشران مسئول» ترجمه می‌شود (Riwanda & Wafa, 2023). قرآن کریم صریحاً نسبت به اسراف و زیاده‌روی هشدار می‌دهد و به مؤمنان دستور می‌دهد که «حق آن [زراعت] را روز برداشتش بدهید؛ و اسراف مکنید، که خدا اسراف‌کنندگان را دوست نمی‌دارد» (سوره انعام، آیه ۱۴۱)[۲] (Samori *et al*., 2018)، و بر اصول میانه‌روی و مدیریت پایدار منابع تأکید می‌کند. برای درک دقیق این آیه و نسبت دادن آن به موضوعات زیست‌محیطی، ضروری است شأن نزول و تفسیر موضوعی آن به دقت بررسی شود. روایات و تفاسیر شیعی همچون المیزان علامه طباطبایی، تفسیر موضوعی قرآن آیت‌الله جوادی آملی و تفسیر نمونه آیت‌الله مکارم شیرازی نشان می‌دهند که آیه علاوه بر سفارش به پرداخت حقوق فقرا در برداشت

۱- ذَلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ فَاعْبُدُوهُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ

۲- وَهُوَ الَّذِی أَنْشَأَ جَنَّاتٍ مَعْرُوشَاتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أُكُلُهُ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُتَشَابِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَآتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ

[Downloaded from flowerjournal.ir on 2026-11-22]

محصول، هشدار جدی نسبت به اسراف و زیاده‌روی در مصرف منابع طبیعی و تخریب محیط‌زیست دارد. بر اساس این تفاسیر، اسراف به معنای تجاوز از حد اعتدال در مصرف و تخریب نظم الهی طبیعت است که پیامدهای منفی اجتماعی و زیست‌محیطی به دنبال دارد. از این رو، آیه ۱۴۱ سوره انعام را می‌توان به عنوان یکی از مبانی اخلاق زیست‌محیطی اسلامی و الگوی مصرف پایدار در فقه شیعه تلقی کرد که تأکید بر عدالت در بهره‌برداری از منابع و حفظ تعادل طبیعی دارد (Jawadi Amuli, 2005; Al-Tabataba'i, 1986; Makarem Shirazi, 1995).

دیدگاه اسلام در مورد طبیعت

در آموزه‌های اسلامی، طبیعت به عنوان تجلی الهی دیده می‌شود و همه عناصر آفرینش به عنوان نشانه‌هایی (آیات) از خداوند که شایسته احترام و حفاظت هستند، محسوب می‌شوند (Setianingrum *et al*., 2024). حضرت ختمی مرتبت، پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم، که به عنوان «پیامبر سبز» شناخته می‌شوند، بر حفظ تعادل و هماهنگی میان انسان و طبیعت تأکید ویژه‌ای داشته‌اند. ایشان در روایتی گران‌سنگ فرموده‌اند که حتی اگر در آستانه قیامت باشیم و نهالی در دست داشته باشیم، باید آن را کاشت، چرا که این عمل نمادی از امید، تداوم حیات و امانت‌داری در زمین است (Al-Muttaqi al-Hindi, Kanz al-ʿUmmāl, Hadith No. 9056). حضرت علی علیه‌السلام، نیز اهتمام ویژه‌ای به عمران و آبادانی سرزمین داشتند و توسعه نخلستان‌ها و باغ‌ها را بخشی از سیاست‌های کلان خود برای تأمین معیشت مردم و پایداری اقتصادی می‌دانستند. منابع تاریخی مانند «نهج‌البلاغه» و کتب تاریخی اسلامی گزارش می‌دهند که ایشان فرمان داده بودند تا نخلستان‌ها حفظ و گسترش یابند و هرگونه تخریب و نابودی منابع طبیعی را ممنوع اعلام کردند (Ibn Abi al-Hadid, n.d). همچنین، در نامه‌ها و دستورهای اداری، بر اهمیت مدیریت عادلانه منابع آب و زمین تأکید داشته‌اند که این اقدامات در راستای حفظ محیط‌زیست و ارتقای کشاورزی پایدار قابل تفسیر است (Tabari, n.d). این اهتمام حضرت علی (ع) در زمینه توسعه نخلستان‌ها و حفظ منابع طبیعی، نشان‌دهنده درک عمیق ایشان از ضرورت پیوند دین، سیاست و محیط‌زیست است و الگویی عملی برای مدیریت پایدار منابع در جوامع اسلامی محسوب می‌شود. علاوه بر این، دیگر ائمه اطهار علیهم‌السلام نیز در روایات متعدد به اهمیت حفاظت از طبیعت و آبادانی زمین تأکید کرده‌اند؛ برای مثال امام صادق علیه‌السلام در حدیثی شریف فرموده‌اند که کاشت درخت و باغبانی از بهترین اعمالی است که انسان انجام می‌دهد و اجر و ثواب معنوی آن برای مؤمن محفوظ است (Al-Kulayni, 1986). این آموزه‌ها نشان‌دهنده نگاه عمیق اسلام به مسئله حفاظت از محیط‌زیست و مسئولیت انسان در قبال طبیعت است که می‌تواند الگوی مناسبی برای جوامع معاصر، به ویژه کشورهای اسلامی، باشد.

انسان‌ها در این نظم طبیعی جایگاه منحصر به فردی دارند، زیرا با قابلیت‌های برتر خلق شده‌اند و مسئولیت‌های ویژه‌ای به آنها واگذار شده است. قرآن انسان‌ها را به عنوان خلیفه (متولیان) در زمین معرفی می‌کند، که امانتی الهی را به دوش دارند که حتی کوه‌ها و آسمان‌ها از پذیرش آن سر باز زده‌اند (سوره احزاب آیه ۷۲)[۱]. این سرپرستی با مسئولیتی در جهت حفاظت و نگهداری از محیط زیست همراه است، به گونه‌ای که تنوع زیستی نیز به طور مؤثر حفظ می‌شود (Riwanda & Wafa, 2023).

۱- إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا

[Downloaded from flowerjournal.ir on 2026-11-22]

اخلاق زیست‌محیطی اسلامی بر اصول کلیدی مانند عدالت (عدل)، مهربانی (احسان) و تعادل (میزان) بنا شده است و تأکید قوی بر اجتناب از اسراف و عمل به اعتدال (وسطیّه) دارد (Davary, 2012; Setianingrum *et al*., 2024). این چارچوب، زندگی پایدار را نه تنها به عنوان یک ضرورت زیست‌محیطی بلکه به عنوان یک وظیفه دینی بنیادین معرفی می‌کند، به طوری‌که قرآن به وضوح بیان می‌کند که خداوند "اسراف‌کاران را دوست ندارد" (Davary, 2012).

چارچوب اسلامی برای نگهداری محیط زیست

چارچوب اسلامی برای نگهداری محیط زیست بر اساس مجموعه‌ای پیچیده از ارزش‌های بنیادی و اصول اخلاقی بنا شده است. دین مبین اسلام هشت ارزش کلیدی برای حفاظت از محیط زیست را تعیین می‌کند که شامل جنگل‌کاری (التشجیر و التخذیر)، احیا و باروری محیط زیست (العمارة و التسمیر)، پاکیزگی (النظافة و التطهیر)، حفاظت از منابع، رفاه انسانی، نگهداری محیط زیست، پیشگیری از آسیب و حفظ تعادل اکولوژیک است (Untung *et al*., 2021). این اخلاق محیط زیستی به‌طور عمیق در متون دینی اسلامی ریشه دارد و قرآن و احادیث راهنمایی‌های صریحی برای مدیریت محیط زیست ارائه می‌دهند. این الزامات دینی به قدری مهم هستند که شروع به تأثیرگذاری بر محصولات مالی اسلامی مدرن کرده‌اند و می‌توان آن‌ها را به‌عنوان نوعی «اکولوژی معنوی» تفسیر کرد که بر احترام و مراقبت از تمام موجودات زنده تأکید دارد (Jaafar & Brightman, 2022). قرآن و سنت شامل ارجاعات متعددی به گیاهان، میوه‌ها و پدیده‌های طبیعی هستند که چارچوب جامعی برای درک اهمیت روحانی آن‌ها ایجاد می‌کند. این متون مذهبی نه تنها انسان‌ها را به رفتار با طبیعت با مهربانی و همدلی تشویق می‌کنند، بلکه راهنمایی‌های خاصی در مورد تعامل با محیط زیست ارائه می‌دهند (Yaakub & Abdullah, 2020). این ارتباط مذهبی-محیطی به قدری بنیادی است که به یک عنصر مهم در آموزش اسلامی تبدیل شده است، جایی که آیات قرآن و حدیث‌ها درباره نگهداری از محیط زیست برای تقویت ارتباط روحانی بین ایمان و مسئولیت زیست‌محیطی استفاده می‌شود (Gitmiwati & Indrayuda, 2024).

نگرش اسلامی به نگهداری محیط زیست بر اساس چند اصل کلیدی استوار است: درک اینکه جهان و محتوای آن متعلق به خداوند سبحان است، باور به اینکه طبیعت برای رفاه تمام مخلوقات خلق شده است و مفهوم اینکه انسان‌ها به‌عنوان امانت‌داران مسئول (خلیفه‌ها) زمین عمل می‌کنند (Hamim *et al*., 2023). این مسئولیت از طریق آیات خاص قرآنی که طبیعت را هم به‌عنوان نشانه‌ای از قدرت الهی و هم به‌عنوان نعمتی که نیاز به نگهداری مناسب دارد، ارائه می‌دهد، بیشتر تأکید می‌شود (Setianingrum *et al*., 2024). در قرآن کریم، به محیط زیست و طبیعت به‌عنوان نعمتی از سوی خداوند و نشانه‌ای از قدرت الهی اشاره شده است که باید مورد احترام و حفاظت قرار گیرد (سوره انبیا، آیه ۳۰)، و دوم اینکه انسان‌ها به‌عنوان خلیفه‌ها و امانت‌داران زمین مسئول نگهداری و استفاده صحیح از منابع طبیعی هستند (سوره اقمر، آیه ۱۲؛ سوره البقرة، آیه ۲۹).

حفاظت از درختان

یکی از مهم‌ترین جنبه‌های حفاظت از محیط زیست و اکولوژی، حفاظت از درختان، جنگل‌ها، بیشه‌زارها، طبیعت و تمام موجودات زنده‌ای است که زیستگاه آن‌ها این مناطق است. اسلام نیز اصول مهمی را برای این موارد ارائه می‌دهد. این اصول قابل توجه مرتبط با حفاظت از چنین مناطقی را می‌توان به دو دسته اخلاقی و قانونی تقسیم کرد. اگر به قرآن نگاهی بیندازیم، می‌بینیم که کلمه "درخت" با معانی مختلفی ذکر شده است. با وجود اینکه هیچ دستور مستقیمی برای کاشت درختان در آن

[Downloaded from flowerjournal.ir on 2026-11-22]

وجود ندارد، اما به قدری مکرر و با جزئیات از درختان، باغ‌ها و بستان‌ها سخن می‌گوید که برای هیچ خواننده دقیق قرآن ممکن نیست که آگاهی‌اش نسبت به آن‌ها افزایش نیابد (Meraj, 2016). در معارف اسلامی، حفاظت و پاسداشت طبیعت نه تنها یک وظیفه اخلاقی و زیست‌محیطی، بلکه یک مسئولیت دینی و الهی است. جایگاه طبیعت و پوشش گیاهی در این نگرش، جایگاهی مقدس و آمیخته با احترام و تکریم الهی است. رسول گرامی اسلام حضرت محمد مصطفی **(ص)** در سخنی گهربار می‌فرمایند: **"**شکستن شاخه‌ی درختان همانند شکستن بال فرشتگان است**"**. این بیان نورانی، ارزش و قداست درختان را یادآور می‌شود و تخریب بی‌رویه منابع طبیعی را نه تنها عملی ناپسند از منظر زیست‌محیطی، بلکه رفتاری برخلاف شأن آفرینش الهی معرفی می‌کند (Al-Hurr al-‘Amili, 2012).

خداوند آن را با درختان و باغ‌ها آراست و آن‌ها را برای بهره‌برداری انسان عرضه کرد. واژه "درخت" ۲۶ بار در قرآن کریم ذکر شده و واژه "بهشت" به معنای باغ ۱۴۶ بار آمده است. قرآن کریم می‌فرماید: اوست کسی که از آسمان باران می‌فرستد؛ پس با آن گیاهان سبز می‌رویانیم و از آن دانه‌های متراکم برمی‌آوریم و از نخل و غلاف‌های آن خوشه‌های خرمای نزدیک به هم (پدید می‌آوریم) و (نیز) باغ‌هایی از انگور و زیتون و انار، همانند یکدیگر و در عین حال متفاوت (در طعم و نوع)؛ هنگامی که میوه می‌دهند، به میوه‌شان و رسیدن‌شان بنگرید. به راستی که در اینها نشانه‌هایی است برای مردمی که ایمان می‌آورند (**آیه ۹۹** سوره انعام)[1]. این آیه شریفه به‌گونه‌ای لطیف و اعجازآمیز به یکی از مهم‌ترین پدیده‌های زیستی یعنی تنوع در ویژگی‌های گیاهان اشاره دارد. همه گیاهان از یک منبع محیطی یکسان یعنی باران بهره‌مند می‌شوند، اما هر گیاه محصولی با طعم، رنگ، شکل و عطر متفاوت تولید می‌کند. این تفاوت، از منظر علمی، به دلیل تفاوت در ساختار ژنتیکی (ژنوتیپ) و نحوه تعامل آن با محیط است. در علوم زیستی، بیان صفات موجودات زنده حاصل تأثیر هم‌زمان دو عامل محیط و ژنتیک است. اشاره ظریف این آیه به ثبات شرایط محیطی (آب باران) در کنار تفاوت در نتیجه (ویژگی‌های محصول) با مفاهیم علمی ژنتیک و تنوع فنوتیپی کاملاً هماهنگ است. این هم‌خوانی میان دانش معاصر و بیانات وحی، یکی از جلوه‌های روشن اعجاز علمی قرآن کریم نیز به شمار می‌آید.

در آیه‌ای دیگر، قرآن کریم می‌فرماید: «و اوست کسی که باغ‌ها را، با داربست و بدون داربست، و خرما و زراعت با میوه‌های گوناگون، و زیتون و انار را که شبیه به هم و [در عین حال] متفاوت از هم پدید آورده است. از میوه آن، هنگامی که به بار می‌نشیند، بخورید؛ و حق آن را در روز درو [یا برداشت] (به بینوایان) بپردازید؛ و اسراف نکنید، که خدا اسراف‌کنندگان را دوست نمی‌دارد (سوره انعام آیه ۱۴۱)[2]. این آیه شریفه نیز از جلوه‌های ظریف آفرینش الهی سخن می‌گوید؛ جایی که خداوند متعال به وجود تنوع در میان گیاهان، میوه‌ها و محصولات طبیعی اشاره می‌کند. با اینکه بسیاری از این گیاهان در شرایط محیطی نسبتاً مشابه رشد می‌کنند و از منابع یکسانی چون باران بهره‌مند می‌شوند، اما نتیجه نهایی رشد و باردهی آن‌ها متفاوت است. این تفاوت در طعم، شکل، رنگ و عطر میوه‌ها نه‌تنها نشانه‌ای از قدرت و حکمت الهی است، بلکه از منظر علمی نیز به تفاوت

۱- وَهُوَ الَّذِی أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتَ کُلِّ شَیْءٍ فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُتَرَاکِبًا وَمِنَ النَّخْلِ مِنْ طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِیَةٌ وَجَنَّاتٍ مِنْ أَعْنَابٍ وَالزَّیْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا وَغَیْرَ مُتَشَابِهٍ انْظُرُوا إِلَی ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَیَنْعِهِ إِنَّ فِی ذَٰلِکُمْ لَآیَاتٍ لِقَوْمٍ یُؤْمِنُونَ

۲- وَهُوَ الَّذِی أَنْشَأَ جَنَّاتٍ مَعْرُوشَاتٍ وَغَیْرَ مَعْرُوشَاتٍ وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أُکُلُهُ وَالزَّیْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُتَشَابِهًا وَغَیْرَ مُتَشَابِهٍ کُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَآتُوا حَقَّهُ یَوْمَ حَصَادِهِ وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا یُحِبُّ الْمُسْرِفِینَ

[Downloaded from flowerjournal.ir on 2026-11-22]

در ساختار ژنتیکی (ژنوتیپ) و نحوه تعامل آن با محیط مرتبط می‌شود. مطابق مفاهیم نوین علم ژنتیک، تنوع فنوتیپی حاصل تأثیر توأمان محیط و ژنوتیپ است. اشاره قرآن کریم به این موضوع، قرن‌ها پیش از توسعه‌ی علوم مدرن، بیانگر جلوه‌ای از اعجاز علمی این کتاب الهی است؛ بیانی که امروز با یافته‌های علمی نیز هم‌سویی دارد. اوست کسی که از آسمان آب فرستاد، که هم از آن می نوشید و هم درختان را، که حیوانات خود را در آن می‌چرانید، سیراب می‌کردید (سوره نحل آیه ۱۰).[۱] با آن برای شما زراعت و زیتون و درختان خرما و انگور و از هر گونه میوه می‌رویاند. قطعاً در این [امر] نشانه‌ای است برای گروهی که می‌اندیشند.» (سوره نحل آیه ۱۱).[۲]

بنابراین، این آیات به باران، درختان، زمین، باغ‌ها، تاکستان‌ها و نخلستان‌ها و ابرها اشاره می‌کنند؛ آنها به توازن الهی بین تمام عناصر تشکیل‌دهنده‌ی طبیعت اشاره دارند و از ما می‌خواهند که از آنها درس بگیریم. به بیان دیگر، از ما خواسته می‌شود که در زندگی شخصی و روزمره‌ی خود سرمان را بلند کنیم و به دنیای اطرافمان به گونه‌ای متفاوت نگاه کنیم. زیرا تمام مخلوقات از طریق نظم و سیستم‌ها و توازن‌های زیست‌محیطی‌شان به خالق خود اشاره می‌کنند. قرآن در جای دیگری، توجه ما را به توازن طبیعت جلب می‌کند و سپس اشاره می‌کند که باید مراقب باشیم تا تعادل‌ها و حقوق را در زندگی اجتماعی رعایت کنیم. به این معنا که حقوق و تعادل‌ها قوانین جهان‌شمولی هستند که باید رعایت کنیم.

گل‌ها و گیاهان در نظام قرآنی

قرآن کریم دیدگاهی جامع و اکولوژیک ارائه می‌دهد که در آن گیاهان و گل‌ها جایگاه ویژه‌ای در آفرینش الهی دارند. گیاهان صرفاً عناصر تزئینی نیستند، بلکه به عنوان موجوداتی آگاه به تصویر کشیده می‌شوند که در ستایش و تسبیح خداوند متعال مشارکت می‌کنند. همان‌طور که قرآن بیان می‌کند، گیاهان در کنار خورشید، ماه، ستارگان و سایر موجودات، در "عبادت خداوند" سهیم هستند (سوره صف و حشر آیه ۱) (Nawaz, 2020). این بعد معنوی حیات گیاهی، اهمیت عمیق‌تری را فراتر از خواص فیزیکی آن‌ها آشکار می‌کند. یکی از جلوه‌های زیبا و عمیق جهان‌بینی توحیدی، نگاه قرآن کریم به طبیعت به‌عنوان موجودی زنده و تسبیح‌گو است. در این نگاه، گیاهان همانند سایر پدیده‌های آفرینش نه تنها مخلوقات بی‌جان و خاموش نیستند، بلکه در جایگاه بندگی و اطاعت از پروردگار، سهمی دارند. خداوند متعال در قرآن کریم می‌فرماید: "وَ النَّجْمُ وَ الشَّجَرُ يَسْجُدان" و ستاره و درخت در حال سجده‌اند (سوره الرحمن، آیه ۶).

گفتمان قرآنی در مورد اکولوژی، از اصطلاحات خاصی برای توصیف دنیای طبیعی استفاده می‌کند، از جمله اصطلاحاتی مانند "گیاهان (النبات یا الحرث)" در کنار سایر عناصر اکولوژیکی مانند جانوران، آب، هوا و اجرام آسمانی به کار می‌برد (Rahman *et al.*, 2024). این واژگان دقیق اکولوژیکی بر اهمیت گیاهان در روایت گسترده‌تر آفرینش تاکید دارد. علاوه‌بر این، قرآن تاکید می‌کند که خداوند همه چیز را با هدف خلق کرده است، از جمله "درختان و گیاهان" که به عنوان منابع ژنتیکی زنده "منحصر به فرد و غیرقابل جایگزین" توصیف شده‌اند که "فایده عظیمی برای همه مخلوقات، به ویژه انسان" دارند (Akhir, 2018).

۱- هُوَ الَّذِی أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لَكُمْ مِنْهُ شَرَابٌ وَمِنْهُ شَجَرٌ فِيهِ تُسِيمُونَ ﴿۱۰﴾

۲- يُنْبِتُ لَكُمْ بِهِ الزَّرْعَ وَالزَّيْتُونَ وَالنَّخِيلَ وَالْأَعْنَابَ وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿۱۱﴾

[Downloaded from flowerjournal.ir on 2026-11-22]

در متن، بارها از گیاهان به عنوان شاهدی بر طراحی الهی و توازن (میزان) یاد شده است. قرآن به طور خاص به «گیاهان، میوه‌ها و نخل‌های خوشه‌ای» و «گیاهان خوشبو»[۱] به عنوان بخشی از نظم هماهنگ کیهانی اشاره می‌کند (Kazmi, 2023). این متن مقدس حتی اشکال طبیعی را مستقیماً مورد خطاب قرار می‌دهد و برخی آیات با گیاهان و دیگر عناصر طبیعت سخن می‌گویند، و آنها را به جای اشیاء منفعل، به شرکت‌کنندگانی فعال در وحی قرآنی تبدیل می‌کند (Parrey, 2021). این تصویر چندوجهی، گیاهان را به عنوان اجزای اساسی جهان‌بینی قرآنی تثبیت می‌کند که هم کارکردهای زیست‌محیطی عملی و هم اهداف معنوی عمیق‌تری را انجام می‌دهند.

گیاهان به‌عنوان گواهی قدرتمندی بر آفرینش و شکوه الهی

قرآن کریم به طور مداوم گل‌ها و به طور کلی گیاهان را به عنوان گواهی قدرتمندی بر آفرینش و شکوه الهی معرفی می‌کند. خداوند به عنوان کسی توصیف شده است که "آسمان‌ها را با خورشید، ماه و ستارگان و چهره زمین را با گل‌ها، درختان، باغ‌ها، بوستان‌ها و گونه‌های مختلف جانوری زینت می‌بخشد." (Gulzar *et al.*, 2021). به طوری که خداوند عزوجل در سوره کهف آیه "۷" می‌فرماید"در حقیقت ما آنچه را که بر زمین است زیوری برای آن قرار دادیم تا آنان را بیازماییم که کدام یک از ایشان نیکوکارترند"[۲]. این آرایش زمین با زیبایی گیاهی به عنوان یک عمل الهی سنجیده ارائه می‌شود، نه یک اتفاق تصادفی، که هدف زیبایی‌شناختی خداوند در آفرینش را آشکار می‌کند.

بعد زیبایی‌شناختی گل‌ها در قرآن مستقیماً به قدرت الهی مرتبط است، جایی که "زیبایی مناظر طبیعی روی زمین" به عنوان نشانه‌ای شایسته تأمل برجسته می‌شود (Kalantari, 2017). این رابطه بین زیبایی و تجلی الهی در تفسیر قرآن بیشتر مورد تأکید قرار می‌گیرد، جایی که "تمام زیبایی، ریشه در اعتقادات زیبایی‌شناسان دارد، نشأت گرفته از معشوق ازلی است" و "بخشی از تجلی این زیبایی منجر به خلق جهان می‌شود" (Zanganeh *et al.*, 2013).

مفهوم گیاهان به عنوان نشانه‌های الهی در تفسیر قرآن کریم بیشتر شرح داده شده است، جایی که زمین به عنوان "یک صفحه از این کتاب بزرگ" توصیف شده است که در آن "کتاب‌هایی به تعداد گونه‌های گیاهی و جانوری قابل مشاهده است" (Vahide, 2014). در این درک استعاری، باغ‌ها "یک سطر از صفحه" را نشان می‌دهند که حاوی "قصیده‌های خوش‌ساخت به تعداد گل‌ها، درختان و حیوانات" است (Vahide, 2014). این نمادپردازی غنی، گیاهان و گل‌ها را نه فقط به عنوان اشیاء خلق‌شده، بلکه به عنوان متون معناداری که از خلاقیت الهی سخن می‌گویند، به تصویر می‌کشد.

تحلیل قرآن نشان می‌دهد که خداوند سبحان در ۲۵ آیه از نمادهای گیاهی استفاده کرده است که می‌توان آن‌ها را به موارد کلی و خاص طبقه‌بندی کرد (Bahy *et al.*, 2024). این نمادهای گیاهی عمدتاً "برای نشان دادن قدرت و رحمت خداوند در هر چیزی که خلق شده است" به کار می‌روند، در حالی که موارد خاص "مزایای گیاهان را در تداوم حیات بشر نشان می‌دهند" (Bahy *et al.*, 2024). این هدف دوگانه – نشان دادن قدرت الهی و برجسته کردن مزایای عملی – روش جامعی را برجسته می‌کند که قرآن گل‌ها را هم به عنوان نشانه‌های معنوی و هم به عنوان منابع ضروری برای بشریت ارائه می‌کند.

۱- *وَ النَّجْمُ وَ الشَّجَرُ يَسْجُدان، وَ السَّماءَ رَفَعَها وَ وَضَعَ الْميزان، أَلّا تَطْغَوْا فِي الْميزان، وَ أَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَ لا تُخْسِرُوا الْميزان، وَ الْأَرْضَ وَضَعَها لِلْأَنام، فِيها فاكِهَةٌ وَ النَّخْلُ ذاتُ الْأَكْمام، وَ الْحَبُّ ذُو الْعَصْفِ وَ الرَّيحان.* (سوره الرحمن، آیات ۱۲-۶)

۲- وإِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ زِينَةً لَهَا لِنَبْلُوَهُمْ أَيُّهُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا

[Downloaded from flowerjournal.ir on 2026-11-22]

گیاهان زینتی در باغ‌های اسلامی و کشت آن ها

در سنت اسلامی، باغ‌ها چیزی فراتر از فضاهای تزئینی صرف هستند—آنها مظهر ارزش‌های معنوی و خرد عملی در مورد روابط انسان با گیاهان و گل‌ها می‌باشند. پیامبر اکرم (ص) کشت گیاهان را نه تنها برای منفعت انسان، بلکه به عنوان یک عمل خیرخواهانه که شامل حیات وحش نیز می‌شود، تشویق می‌کردند: «هیچ مسلمانی نیست که درختی بکارد و از میوه‌های آن انسان یا حیوانات یا پرندگان بخورند، مگر اینکه آن کار در روز قیامت برای او صدقه محسوب شود» (Bratton, 2018). این آموزه، کشت و کار را به عنوان یک عمل معنوی با پاداش‌هایی که فراتر از دنیای خاکی است، تثبیت می‌کند و باغبانی را به عنوان بیانی از اخلاق اسلامی قرار می‌دهد.

یکی از ویژگی‌های بارز باغ‌های اسلامی، ترکیب هماهنگ زیبایی و سودمندی آنهاست. برخلاف برخی سنت‌ها که باغ‌های زینتی را از باغ‌های تولیدی جدا می‌کنند، «اندیشه اسلامی زیبایی‌شناسی را از سودمندی جدا نمی‌داند، بنابراین کاشت گیاهان برای گل‌دهی یا عطر به راحتی با گیاهانی که سبزیجات و میوه‌های تازه برای آشپزخانه فراهم می‌کنند، ترکیب می‌شود.» (Bratton, 2018). این یکپارچگی، منعکس‌کننده یک جهان‌بینی کل‌نگر است که در آن زیبایی و کاربردی بودن، ارزش‌های مکمل به جای متضاد هستند. در سنت ایرانی–اسلامی، پیوند میان زیبایی و سودمندی نه تنها گسست‌ناپذیر، بلکه جوهره‌ی نگرش به طبیعت و باغ‌سازی است. برخلاف رویکردهای مدرن یا سودمحور که درختان و گیاهان را به مثمر و غیرمثمر تقسیم و ارزش‌گذاری می‌کنند، در جهان‌بینی اسلامی و ایرانی، هر درخت نماد حیات، برکت و تسبیح الهی است؛ چنان‌که در قرآن، از درختان گوناگون – اعم از مثمر مانند انار، انگور، زیتون و نخل و غیرمثمر مانند سدر – به‌عنوان نشانه‌های قدرت و نظم الهی یاد می‌شود (سوره نحل، آیات ۱۱–۱۲؛ سوره الرحمن، آیه ۶). این نگرش کل‌نگر در باغ‌های ایرانی نیز بازتاب یافته است؛ جایی که درختان مثمر (انار، انجیر، انگور) در کنار درختان غیرمثمر (سرو، چنار، کاج) منظومه‌ای از زیبایی، سایه، عطر و فایده را شکل می‌دادند. از سوی دیگر، پژوهش‌های معاصر در زمینه‌ی بوم‌شناسی شهری نیز نشان داده است که درختان غیرمثمر، به‌ویژه در شهرها، نقش‌های حیاتی در تنظیم دما، حفظ رطوبت، کاهش آلودگی و تقویت تنوع زیستی دارند. ازاین‌رو، دوگانه‌سازی درختان مثمر و غیرمثمر نه تنها با مبانی الهیاتی و فرهنگی ایران و اسلام ناسازگار است، بلکه از منظر علمی و زیست‌محیطی نیز بی‌پایه می‌نماید.

راهنمایی‌های اسلام برای کشت گیاهان و طراحی باغ

راهنمایی‌های اسلام برای کشت گیاهان و طراحی باغ نشان‌دهنده درک پیچیده‌ای از جنبه‌های زیبایی‌شناختی و کاربردی است. مفهوم بنیادی اسلامی توحید (اتحاد) به عنوان اصل راهنما در طراحی باغ عمل می‌کند و ترکیب‌های هماهنگی را ایجاد می‌کند که پیام عمیق قرآن را در هر جنبه‌ای منعکس می‌سازد (Bratton, 2018). این اصل وحدت در ادغام عناصر مختلف باغ که به‌طور همزمان چندین هدف را محقق می‌سازند، تجلی می‌یابد.

ویژگی متمایز طراحی باغ اسلامی، ترکیب بی‌نقص عناصر زیبایی‌شناختی و کاربردی است. بر خلاف برخی رویکردهای طراحی که فضاهای زینتی را از فضاهای کاربردی جدا می‌کنند، باغ‌های اسلامی به طور عمدی گیاهان گلدار و معطر را با گونه‌های خوراکی مانند سبزیجات و میوه‌ها ترکیب می‌کنند. این ادغام فضاهای چندمنظوره‌ای را ایجاد می‌کند که نیازهای عملی و زیبایی‌شناختی را برآورده می‌سازد (Bratton, 2018).

[Downloaded from flowerjournal.ir on 2026-11-22]

تعالیم مذهبی راهنمایی‌های خاصی در مورد انتخاب و کشت گیاهان، با تأکید ویژه بر گونه‌های خوراکی ارائه می‌دهند، این موضوع با تعالیم پیامبر اسلام حضرت محمد (ص) تقویت می‌شود که کاشت گیاهان میوه‌دار را به عنوان نوعی صدقه مستمر که به نفع انسان‌ها و حیات وحش است، تشویق می‌کند (Bratton, 2018). این بنیاد مذهبی رویکرد منحصر به فردی را در طراحی باغ ایجاد می‌کند که به پایداری محیطی و منفعت اجتماعی اولویت می‌دهد. این نگرش، در ادبیات معاصر نیز بازتاب یافته است، همان‌طور که ملک‌الشعرای بهار در بیت معروف خود می‌سراید: "دیگران کاشتند و ما خوردیم / ما بکاریم و دیگران بخورند".

ادغام اصول زیست‌محیطی اسلامی در پروژه‌های حفاظت مدرن با ابتکارات مهمی مانند باغ گیاه‌شناسی قرآنی در دوحه، قطر، به خوبی نمایان می‌شود. این پروژه که از سوی یونسکو حمایت می‌شود، به عنوان پلی بین میراث مذهبی و علم محیط‌زیست معاصر عمل می‌کند و بر حفظ و نمایش گیاهانی که در قرآن ذکر شده‌اند، تمرکز دارد و در عین حال به ترویج تحقیقات علمی و آموزش حفاظت می‌پردازد (Mohidem & Hashim, 2023). (باغ گیاه‌شناسی قرآنی ابتکاری متمایز است که توسط بنیاد قطر در دوحه، قطر، تأسیس شده است. مأموریت اصلی این باغ، شناسایی، جمع‌آوری و نمایش گونه‌های گیاهی است که به‌طور خاص در قرآن کریم و احادیث منقول از حضرت محمد (ص) ذکر شده‌اند (ElGharib & Al-Khulaifi, 2020). با وجود اهمیت مذهبی این گیاهان، بسیاری از مسلمانان، از جمله علمای دینی، اغلب قادر به شناسایی یا تشخیص آنها در شکل طبیعی خود نیستند، که این امر باغ را به منبع مهمی برای دانش مذهبی گیاه‌شناسی تبدیل می‌کند (ElGharib & Al-Khulaifi, 2020). این باغ شامل تقریباً ۶۰ گونه گیاهی است که نماینده سه نوع زیستگاه مجزا هستند: محیط‌های بیابانی، مدیترانه‌ای و گرمسیری (ElGharib & Al-Khulaifi, 2020). آنچه این باغ را به‌طور ویژه خاص می‌کند، ادغام متفکرانه نمایشگاه‌های گیاهی با عناصر معماری و هنری اسلامی است، که فضایی هماهنگ ایجاد می‌کند که علم گیاه‌شناسی را با میراث اسلامی پیوند می‌دهد (ElGharib & Al-Khulaifi, 2020).

دامنه تعالیم زیست‌محیطی اسلامی چارچوب جامعی برای پروژه‌های زیست‌محیطی مدرن فراهم می‌کند، به طوری که قرآن شامل راهنمایی‌های خاصی در زمینه‌های مختلف زیست‌محیطی است. تحلیل‌ها نشان داده‌اند که ۴۲ سوره و ۸۹ آیه از قرآن به طور مستقیم به جنبه‌های زیست‌محیطی، از جمله مدیریت منابع آب، عدالت زیست‌محیطی، حفاظت از تنوع زیستی و طراحی منظر پایدار می‌پردازند (Mohidem & Hashim, 2023). این بنیاد مذهبی پتانسیل غنی برای توسعه پروژه‌های مشابه در کشورهای مسلمان را فراهم می‌آورد و اخلاق زیست‌محیطی اسلامی سنتی را با شیوه‌های مدرن حفاظت ترکیب می‌کند.

موفقیت پروژه‌هایی مانند باغ گیاه‌شناسی قرآنی نشان‌دهنده پتانسیل گسترش چنین ابتکارات زیست‌محیطی مبتنی بر مذهب در کشورهای مسلمان است. این پروژه‌ها چندین هدف را دنبال می‌کنند: حفظ میراث فرهنگی، پیشبرد درک علمی، ترویج شیوه‌های باغبانی پایدار و ارائه آموزش زیست‌محیطی به عموم (Mohidem & Hashim, 2023). چنین ابتکاراتی نمایانگر یک کاربرد عملی از اصول زیست‌محیطی اسلامی در مواجهه با چالش‌های معاصر زیست‌محیطی است در حالی که اصالت فرهنگی و مذهبی را حفظ می‌کند.

در سنت اسلامی، باغ‌ها از منزلتی والا و جایگاهی سرشار از احترام و معنویت برخوردارند. مفهوم باغ عمیقاً در آموزه‌های اسلامی ریشه دوانده است و به‌طور برجسته در قرآن ظاهر می‌شود، جایی که بهشت اغلب به عنوان باغی سرسبز (جنه) با

[Downloaded from flowerjournal.ir on 2026-11-22]

نهرهای روان، سایه فراوان و درختان پربار توصیف شده است (آیات ۱۵ و ۱۲ سوره محمد (سوره ۴۷)، آیه ۷۲ سوره توبه) . این توصیفات نه تنها به عنوان وعده پاداش برای مؤمنان عمل می‌کنند، بلکه به عنوان الگویی برای ایجاد فضاهای زمینی عمل می‌کنند که زیبایی و نظم الهی را منعکس می‌کنند. پیامبر اکرم (ص) بر اهمیت احیای زمین و کاشت درختان به عنوان اعمال نیکوکاری و صدقه تاکید داشتند. بر اساس آموزه‌های اسلامی، ایجاد و نگهداری باغ‌ها نوعی عبادت محسوب می‌شود که سپاسگزاری از آفرینش خداوند را نشان می‌دهد و به رفاه همه موجودات زنده کمک می‌کند. باغ‌ها در سنت اسلامی اهداف عملی تأمین غذا، دارو و پناهگاه را دنبال می‌کنند و در عین حال فضاهایی برای تفکر، دعا و گردهمایی‌های اجتماعی ارائه می‌دهند. بر اساس روایات نبوی، آبادانی و زیبایی زمین نه‌تنها یک فعالیت مادی بلکه عملی عبادی و اجتماعی است که با مفاهیم ایمان، شکرگزاری و مسئولیت‌پذیری در برابر آفرینش الهی پیوند دارد (Muslim, n.d., Hadith No. 91; Aḥmad ibn Ḥanbal, n.d., Hadith No. 23399; al-Bukhārī, n.d., Hadith No. 2340).

باغ‌های اسلامی ویژگی‌های متمایزی در مناطق مختلف جهان اسلام، از مغرب تا ایران و فراتر از آن، ایجاد کردند، اما همواره اصول اساسی اسلامی وحدت، هماهنگی (هارمونی) و احترام به طبیعت را تجسم بخشیدند. این سنت‌های باغ‌سازی نه تنها بر طراحی منظر، بلکه بر هنر اسلامی، شعر و رویه‌های فرهنگی در طول تاریخ تأثیر گذاشته‌اند.

معنای نمادین باغ در اسلام

در نمادگرایی اسلامی، باغ‌ها فراتر از فضاهای صرفاً زیبا یا تلاش‌های کشاورزی هستند. آن‌ها مظهر مفاهیم عمیق معنوی و فلسفی هستند که در آموزه‌های اسلامی محوریّت دارند. باغ‌ها به عنوان جلوه‌های ملموس اصول الهی عمل می‌کنند، نظم و زیبایی آفرینش خداوند را منعکس می‌کنند و در عین حال نمادی از پتانسیل برای تزکیه معنوی انسان هستند. آرایش هماهنگ عناصر طبیعی در باغ‌های اسلامی، آرمان تعادل و وحدتی را نشان می‌دهد که مؤمنان تشویق می‌شوند در زندگی شخصی و روابط اجتماعی خود به آن دست یابند. جایگاه نمادین باغ‌ها در سنت اسلامی فراتر از زیبایی‌شناسی صرف بوده و به عرصه‌ی توسعه اجتماعی نیز تسری می‌یابد. دکتر رحمان، پژوهشگر معاصر، با ترسیم موازنه‌ای تأمل‌برانگیز، مأموریت پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) در برپایی جامعه‌ای عادلانه را به کار باغبانی ماهر تشبیه کرده است .(Akhir, 2018) این استعاره به‌خوبی نشان می‌دهد که رسالت آن حضرت در جهت استقرار «نظمی عادلانه و اخلاقی بر پایه‌ی ایمان به خدای یگانه و وحدت انسانیت» طراحی شده بود؛ نظمی که همچون باغی اندیشمندانه بنیان نهاده شد تا فراتر از حیات آن حضرت، در گذر زمان بالنده و پویا باقی بماند، و در طول نسل‌ها به رشد و شکوفایی خود ادامه دهد.

استعاره باغ در سنت اسلامی، نمایانگر ماهیت پیوسته رشد معنوی و اجتماعی نیز هست که نیازمند صبر، مراقبت دقیق و دوراندیشی است. همان‌طور که باغ‌ها نیازمند مراقبت مستمر و سازگاری با شرایط متغیر هستند، آموزه‌های اسلامی تاکید دارند که ایجاد یک جامعه عادلانه مستلزم تلاش مستمر و انطباق، ضمن وفاداری به اصول اساسی ایمان و اخلاق است.

باغ‌های اسلامی به‌عنوان تجلی‌گاه فیزیکی اصول اساسی اسلامی

باغ‌های اسلامی فراتر از فضاهای زیبا هستند؛ آنها به عنوان تجلی‌های فیزیکی اصول اساسی اسلامی مرتبط با اخلاق زیست‌محیطی و مدیریت منابع عمل می‌کنند. مفهوم محوری در فلسفه زیست‌محیطی اسلام، انسان به عنوان جانشین (خلیفه) خداوند بر روی زمین است، که مسئولیت حفاظت و مدیریت پایدار منابع طبیعی به او سپرده شده است (Alvi *et al.*, 2024).

[Downloaded from flowerjournal.ir on 2026-11-22]

این اصل جانشینی مستقیماً بر طراحی باغ و شیوه‌های کشاورزی در سراسر جهان اسلام تأثیر می‌گذارد و بر حفاظت و استفاده مسئولانه از منابع، به‌ویژه آب، تأکید دارد. قرآن حاوی اصولی است که وحدت، سادگی و پایداری را آموزش می‌دهد و بنیانی برای فلسفه زیست‌محیطی اسلامی و توسعه باغ فراهم می‌کند (Syefriyeni & Nasrudin, 2023). این مبنای دینی به شکل‌گیری آگاهی جمعی در مورد حفظ طبیعت برای نسل‌های آینده کمک می‌کند و رهنمودهایی را برای مقابله با چالش‌های پیچیده زیست‌محیطی از طریق کشت و نگهداری باغ ارائه می‌دهد.

تمدن اسلامی به دلیل توسعه "رویکردهای مبتکرانه در مدیریت آب و شیوه‌های کشاورزی" به‌ویژه سازگار با شرایط آب و هوایی سخت، شناخته شده است (Alvi *et al*., 2024). این سیستم‌های مدیریت آب در باغ‌های اسلامی بر عدالت و رفاه جامعه تأکید دارند و منعکس‌کننده این اصل دینی هستند که آب هدیه‌ای از جانب خداوند است که باید به طور عادلانه بین همه موجودات زنده تقسیم شود. بنابراین، طراحی باغ در سنت اسلامی به یک کاربرد عملی از اخلاق مذهبی تبدیل می‌شود و نشان می‌دهد که چگونه می‌توان شیوه‌های پایدار زیست‌محیطی و عدالت اجتماعی را از طریق تعامل اندیشمندانه با منابع طبیعی ادغام کرد.

طراحی باغ‌های اسلامی

باغ‌های اسلامی به‌عنوان تلفیقی پیچیده از سنت‌های فرهنگی گوناگون شکل گرفتند و به‌گونه‌ای منحصربه‌فرد، عناصری از میراث رومی، بیزانسی و ایرانی را در خود جای دادند؛ ترکیبی که در نهایت بازتابی از ارزش‌ها و اصول جهان‌بینی اسلامی بود. این روند تاریخی، به خلق نمونه‌هایی شاخص از طراحی باغ انجامید؛ از جمله صحن‌های وسیع مساجد جامع، باغ‌های رسمی مجموعه الحمرا در آندلس و حیاط‌های محصور در منازل مسکونی. با وجود تنوع در فرم و کارکرد، همه‌ی این اشکال باغ‌سازی، در هدفی مشترک وحدت داشتند: تجلیل از پروردگار متعال (الله) به‌عنوان سرچشمه‌ی تمام نعمت‌ها و زیبایی‌ها (Bratton, 2018).

باغ‌های اسلامی از بدو پیدایش، زیرساخت‌های پایدار و سیستم‌های مدیریت منابعی را در خود جای دادند که برای زمان خود بسیار پیشرفته بودند. حیاط نارنجستان قرون وسطایی مسجد جامع قرطبه[1] در اسپانیا با سیستم جمع‌آوری و توزیع آب پیچیده خود، نمونه‌ای از این رویکرد است. این باغ، آب باران را از پشت‌بام‌ها جمع‌آوری می‌کرد و همچنین از آبخوان‌ها آب می‌گرفت و برای استفاده‌ی بعدی در آب‌انبارها ذخیره می‌کرد. به جای روش‌های آبیاری پخشی ناکارآمد، آب از طریق کانال‌های کوچک به پای تک تک درختان هدایت می‌شد، که به طور قابل توجهی باعث کاهش اتلاف و تبخیر می‌شد. باغبانان جریان آب را با استفاده از دروازه‌های مخصوص کانال‌ها کنترل می‌کردند و اطمینان حاصل می‌کردند که فقط مقادیر لازم استفاده می‌شود (Bratton, 2018).

باغ‌های تاریخی اسلامی با بهره‌گیری از طرح‌های هندسی منظم، نظمی چشم‌نواز و هماهنگ ایجاد می‌کردند؛ با ایجاد فضاهای محصور، پناهگاهی آرام در برابر محیط‌های خشن بیرونی فراهم می‌آوردند و با به‌کارگیری سیستم‌های آبیاری نوآورانه، مدیریت هوشمندانه‌ای بر منابع آب اعمال می‌کردند. این باغ‌ها نه تنها برای زیبایی‌شناسی بلکه برای کارایی و آسایش طراحی شده بودند

۱- Mosque–Cathedral of Córdoba

[Downloaded from flowerjournal.ir on 2026-11-22]

و با استفاده از پوشش گیاهی و عناصر آبی که با دقت برنامه‌ریزی شده بودند، اقلیم‌های خُردی ایجاد می‌کردند که دماهای شدید را تعدیل می‌کرد. تعادل دقیق بین زیبایی و سودمندی در طراحی باغ‌های اسلامی، اصل گسترده‌تر اسلامیِ مباشرت مسئولانه را منعکس می‌کرد و نشان می‌داد که آگاهی زیست‌محیطی، مدت‌ها قبل از ظهور مفاهیم پایداری مدرن، جزء لاینفک تمدن اسلامی بوده است.

پیاده‌سازی عملی اصول محیط‌زیستی اسلامی در طراحی منظر پایدار، نمایانگر ترکیبی از هدایت معنوی و علم اکولوژی است. آموزه‌های اسلامی تصریح می‌کنند که "هر آنچه در زمین است برای انسان است و هدیه‌ای است برای مدیریت آن"، و بدین ترتیب مسئولیتی برای "حفظ هماهنگی بین تمامی مخلوقات در این جهان" ایجاد می‌شود (Muhmad *et al*., 2021). این رویکرد مدیریتی اذعان دارد که "جامعه و اقتصاد بخشی از محیط زیست هستند و اینها موجودیت‌های جداگانه‌ای در برخورد با مفهوم پایداری نیستند"، و یک چارچوب جامع برای شیوه‌های طراحی پایدار ایجاد می‌کند (Muhmad *et al*., 2021).

طراحی منظر پایدار معاصر می‌تواند مستقیماً از رهنمودهای قرآنی در مورد "بهره‌برداری خردمندانه از منابع طبیعی" بهره ببرد (Gulzar *et al*., 2021). تحقیقات، رهنمودهای مشخصی از متون اسلامی را که به چالش‌های زیست‌محیطی مدرن می‌پردازند، تلفیق کرده‌اند و این اصول باستانی را "در این دوران خطیر" تغییرات آب‌وهوایی و تخریب محیط‌زیست، به‌طور فزاینده‌ای مرتبط می‌سازند (Abu-Rayash & Sabbah, 2023). مفاهیم قرآنی "فساد (افساد) و بهسازی (اصلاح) زمین" چارچوب‌های اخلاقی روشنی برای تصمیمات طراحی منظر ارائه می‌دهند، در حالی که اصول "امانت‌داری" و "به‌کارگیری (تسخیر)" دستورالعمل‌هایی را برای مدیریت منابع تعیین می‌کنند (Abu-Rayash & Sabbah, 2023).

در کاربرد عملی، آموزه‌های زیست‌محیطی اسلامی بر "اهمیت بهره‌گیری و حفظ منابع زمینی و آبی برای جلوگیری از فروپاشی اکولوژیکی جهانی" تاکید دارند (Muchlis *et al*., 2024). این اصول به رویکردهای طراحی منظر تبدیل می‌شوند که اولویت را به حفاظت از آب، حفاظت از تنوع زیستی و مدیریت پایدار منابع می‌دهند. مفهوم انسان به عنوان "خلیفه" (نگهبان) به طور خاص " از بهره‌گیری عاقلانه از منابع طبیعی" در طراحی منظر حمایت می‌کند (Muchlis *et al*., 2024).

اجرای اصول زیست‌محیطی اسلامی در طراحی منظر، هنگامی که با چارچوب‌های پایداری معاصر همسو می‌شوند، به‌طور قابل توجهی تسهیل می‌گردد؛ اصول اخلاقی امانت‌داری، عدالت و تعادل (میزان) در سنت‌های اسلامی به‌صورت منسجم در اهداف طراحی زیست‌محیطی مدرن ادغام شده‌اند (Muchlis *et al*., 2024). این سازگاری امکان توسعه طرح‌های منظری را فراهم می‌کند که به طور همزمان، هم تکالیف معنوی را انجام می‌دهند و هم به چالش‌های عملی زیست‌محیطی می‌پردازند.

طراحی منظر پایدار که با اصول اسلامی هدایت می‌شود، در نهایت هدفش تحقق این دستور قرآنی است که "همه مخلوقات در این جهان برای هدفی خلق شده‌اند"، با "هدف نهایی... مهربانی با همه مخلوقات، عادل بودن در همه امور و امر به معروف و نهی از منکر" (Muhmad *et al*., 2021). این رویکرد هدفمند، مناظر پایداری ایجاد می‌کند که نیازهای انسانی را با حفاظت از محیط زیست متعادل می‌کند و یک چارچوب جامع ارائه می‌دهد که هم به ابعاد معنوی و هم به ابعاد اکولوژیکی پایداری می‌پردازد.

[Downloaded from flowerjournal.ir on 2026-11-22]

ارجاع قرآن به باغ

قرآن بر دنیای طبیعی تأکید فوق‌العاده‌ای دارد و بیش از ۵۰۰ آیه به پدیده‌های طبیعی اختصاص یافته است که اهمیت مرکزی آگاهی محیطی را در متون اسلامی نشان می‌دهد (Al-Roubaie & Sarea, 2019). این تمرکز بر محیط زیست در ساختار قرآن نیز منعکس شده است، جایی که چهارده سوره به نام حیوانات و پدیده‌های طبیعی نامگذاری شده‌اند، مانند سوره بقره (البقره)، سوره نحل (النحل)، نمل، عنکبوت، قمر، نجم، فیل، شمس، الیل، رعد (Rochmawati & Rosalnia, 2022).

مفهوم باغ‌ها در متن قرآن توجه خاصی را به خود جلب کرده است، به طوری که واژه "درخت" ۲۶ بار و "بهشت" (به معنای پردیسه یا باغ) ۱۴۶ بار ذکر شده است (Meraj, 2016). توصیف قرآن از باغ‌ها غنی و دقیق است و شامل جویبارهای روان معطر به کافور و زنجبیل، درختان میوه‌دار متنوع که سایه‌ای فراخ فراهم می‌کنند و برداشت‌های پایدار در طول سال است (Chkird *et al*., 2024).

این دیدگاه متمرکز بر باغ کاربردهای عملی در طراحی منظر پایدار مدرن دارد. به عنوان مثال، مفهوم "الجنه" (باغ) بر توسعه "مساجد سبز" تأثیر گذاشته است که شامل جمع‌آوری آب باران و طراحی منظرهای بوم‌سازگار می‌شود (Mohidem & Hashim, 2023; Omar *et al*., 2018). قرآن به‌طور خاص به حفظ زمین از طریق کشاورزی، کشت و ساخت‌وساز پرداخته است، همان‌طور که در آیه ۶۱ سوره هود مشهود است (Mohidem & Hashim, 2023) و پایه‌ای مبتنی بر شیوه‌های طراحی منظر پایدار فراهم می‌آورد.

بهشت قرآنی که به تمام پرهیزگاران و متقیان وعده داده شده است، منزل و محل سکنی گزیدن انسان‌ها است که در آنجا مسکن می‌گزینند (سوره النحل آیه ۸۰) و محل استراحت و پذیرایی مداوم و بی‌وقفه از خستگان است که می‌توانند در آنجا استراحت کنند (سوره آل‌عمران آیه ۱۹۸). در باغ زیرسایه‌ی ابدی که برای آنها گسترده شده است، قرار می‌گیرند که منظور از سایه، نوری است که بر سر آنهاست و اشاره به ذات اقدس الهی دارد (سوره النساء ۵۷). مومنان همراه با پدران، همسران و فرزندان خود وارد بهشت می‌شوند و ملائکه به دیدار آنها می‌آیند و از آنها استقبال می‌کنند (سوره الرعد آیه ۲۳). پروردگار در این باغ‌های جاودان بهشتی به انسان قصر و خانه‌هایی پاکیزه وعده داده است (سوره التوبه آیه ۷۲). فرشتگان آنها را به بهشتی دعوت می‌کنند که در آن امنیت و سلامتی وجود دارد و این باغ‌ها برخلاف باغ‌های دنیوی هیچ دیوار و حصاری را برای امنیت بهشتیان ندارند (سوره الحجر آیه ۴۶). هیچ دیوار و حصاری مانع از ورود مومنان نیست و درهای آن به روی همه‌ی مومنان گشوده است (سوره ص آیه ۵۰). در این بهشت‌ها میزبان و مهمان هر دو راضی و خشنود هستند (سوره المائده آیه ۱۱۹). در این باغ‌ها به تمام درخواست‌های مومنان پاسخ داده می‌شود و هیچ محدودیتی در برابر آن وجود ندارد (سوره النحل ۳۱). مومنان در حالی‌که لباس فاخر بر تن دارند بر تخت‌هایی تکیه کرده و به تماشای باغ‌های جاودان بهشتی می‌پردازند که آب از زیر پای درختان و قصرها جاری است (سوره الکهف آیه ۳۱). درختانی که در این باغ‌های جاودان قرار دارد، مثمر بوده و اغلب درختانی سرسبز و انواع انگورها است (سوره النبا آیه ۳۲). سایه‌ی گسترده‌ی درختان که باعث می‌شود مومنان گرمای شدید آفتاب را کمتر احساس کنند و سایه‌ی آنها دائمی است که سبب اعتدال همیشگی هوا در باغ‌های بهشتی می‌شود (سوره الواقعه آیه ۳۰، سوره الرعد آیه ۳۵). این میوه‌ها هرگز پایان نمی‌یابند و تمام نمی‌شود (سوره الواقعه آیه ۳۲).

[Downloaded from flowerjournal.ir on 2026-11-22]

با توجه به آیات ذکر شده می‌توان به شباهت عمده در خصوصیات باغ‌های بهشتی با باغ‌های ساخت انسان در دنیای مادی اشاره کرد که البته از نظر کیفیت فضایی و نظام‌مندی و سایر ابعاد از یکدیگر متفاوت هستند.

شباهت باغ ایرانی و باغ بهشتی

باغ ایرانی، مفهومی نمادین از بهشت و باغ بهشتی دارد که با توصیف‌های موجود در قرآن و آیات و تفاسیر، انطباق کامل دارد؛ به‌طوری‌که ترکیب عناصر مختلف معماری و طبیعی در کنار یکدیگر در باغ ایرانی متناسب با تصویر باغ بهشتی است. پرداختن به مفهوم باغ ایرانی، به‌ویژه از جنبه تصویر باغ بهشتی توصیف شده در قرآن کریم، می‌تواند در شناخت باغ و عناصر کالبدی تشکیل‌دهنده آن تأثیرگذار باشد. در این میان، عناصر تأثیرگذار در شکل‌گیری باغ ایرانی شامل زمین، آب، گیاه و فضای معماری است که برای وجود حیات باغ لازم و ضروری است و هندسه کلی باغ ایرانی از ترکیب همگون این چهار عنصر شکل گرفته است. باغ مجموعه‌ای است از بسترهای آب، باغچه‌ها و انواع گیاهان، معبرها و تخت‌ها که همراه با ساختمان‌های متعدد، ترکیبی پیچیده را پدید می‌آورد (Haji Ghasemi *et al.*, 2013).

از ویژگی‌های اساسی باغ ایرانی وسعت زیاد آن است که با تفاسیر باغ بهشتی همخوانی دارد که در سوره حدید آیه ۲۱ به این موضوع پرداخته است و گستردگی و وسعت باغ بهشت را یادآور می‌شود. در باغ ایرانی حوض‌ها و استخرهای کم عمق در جلوی عمارت وصفی از حوض‌های بهشتی است و نهرهایی در میان کرت‌ها برای آبیاری باغچه‌ها وجود دارد که مطابق با نهرهای همیشه روان بهشتی است. به وجود آبشار و چشمه در باغ‌های بهشتی به‌ترتیب در سوره واقعه آیه ۳۱ و سوره الرحمن آیه ۶۶؛ البقره آیه ۶۰؛ الاعراف آیه ۱۶۰ و الانسان آیه ۱۸ اشاره شده است. نمونه‌ای از وجود حوض، آبشار و چشمه در باغ ایرانی را می‌توان در باغ ارم شیراز، باغ فین کاشان، باغ شازده ماهان کرمان و ائل‌گلی تبریز یافت. چشمه‌های آب جاری به عنوان منشأ حیات و ایجاد باغ ایرانی به شمار می‌روند و با چشمه‌های بهشتی که بسیار پربرکت و پایان ناپذیر هستند، همخوانی دارند. به گونه‌ای که آب در باغ ایرانی از درون زمین خارج شده و در مکان‌های خاصی از باغ جاری می‌گردد.

نظام کاشت درختان و انواع مختلف درختان و ایجاد سایه در باغ ایرانی، تصویر روشنی از درختان سایه‌انداز و غیر سایه‌دار و گیاهان میوه‌دار باغ بهشتی است. درختان و گیاهان و سایه آنها از زیباترین تعابیر بهشتی هستند. در قرآن کریم به وجود انواع درختان در بهشت اشاره شده است. از جمله درختانی که قرآن کریم اشاره به وجود آنها در بهشت دارد می‌توان انواع درختان سایه‌انداز (سوره انسان آیه ۱۳ و ۱۴)، درختان سرسبز (سوره الرحمن آیه ۶۴)، درختان گوناگون (سوره الرحمن آیه ۴۸)، شامل درخت طوبی (سوره رعد آیه ۲۹)، اقاقیا (سوره واقعه آیه ۲۹)، سدر (سوره النجم آیه ۱۴ و ۱۶، سوره واقعه آیه ۲۸)، انواع درختان میوه شامل خرما و انار (سوره بقره آیه ۲۵، الرحمن آیه ۱۱، ۶۸)، درختان موز (طلح) (سوره واقعه آیه ۲۹)، انگور (سوره نبا آیه ۳۲)، زیتون (سوره انعام آیه ۹۹، ۱۴۱، سوره تین آیه ۱، سوره نحل آیه ۱۱) و انجیر (سوره تین آیه ۱) را نام برد. کوشک یا قصر در باغ ایرانی با غرفه‌های بهشتی منطبق است که در واقع کوشک محل سکنی گزیدن است. باغ بهشتی همراه با دروازه و دیوار وصف شده که سردرهای باغ ایرانی منطبق با درهای بهشتی حصارهای اطراف آن می‌باشد. در آیات مختلفی در قرآن مجید به وجود غرفه بهشتی (سوره توبه آیه ۷۲ و سوره زمر آیه ۲۰)، همراه با درب بهشتی (سوره رعد آیه ۲۳، سوره الحجر آیه ۴۶) و دیوار (سوره ص آیه ۵۰ و سوره حدید آیه ۱۳) اشاره شده است.

[Downloaded from flowerjournal.ir on 2026-11-22]

کاربردهای معاصر اصول باغ‌های اسلامی

در بافت‌های معاصر، اصول باغ‌های اسلامی از طریق جنبش‌های زیست‌محیطی و ابتکارات اجتماعی که از مفاهیم سنتی اسلامی در مورد مباشرت و پایداری استفاده می‌کنند، اهمیت تازه‌ای یافته‌اند. سازمان‌هایی مانند "امّت برای زمین"[۱] و "امداد اسلامی جهانی"[۲] این رویکرد را به نمایش می‌گذارند و تلاش‌های خود را برای حفاظت از محیط زیست بر اساس سنت‌های اسلامی و در عین حال مقابله با چالش‌های مدرن بنا می‌کنند. این سازمان‌ها مفهوم "امّت" (جامعه) را فراتر از ارزش‌های مشترک مذهبی گسترش می‌دهند تا دیدگاهی برای "آینده‌ای مقاوم‌تر و عادلانه‌تر را در بر گیرند که در آن همه بتوانند از یک سیاره پاک و قابل سکونت لذت ببرند." این رویکرد جامعه‌محور به عنوان "سازوکاری قدرتمند برای ایجاد ارتباطات در درون جامعه مسلمانان" عمل می‌کند و در عین حال پایداری محیط زیست، آگاهی از آموزه‌های زیست‌محیطی اسلامی و توسعه راه‌حل‌هایی برای مشکلات فوری زیست‌محیطی را ترویج می‌کند (Bsoul *et al*., 2022).

کاربردهای امروزیِ اصول باغ‌های اسلامی، از طریق رویکردهای آموزشی و اطلاع‌رسانی نیز نمود می‌یابد که بر تعامل مثبت تأکید دارند، نه پیام‌های منع‌کننده. این رویکرد سازنده، مسلمانان را ترغیب می‌کند تا به عنوان بخشی از نقش خود به عنوان "جانشینان خدا بر روی زمین" فعالانه در حفاظت از محیط زیست مشارکت کنند و توسعه‌ی "تقوا، منش والا، بینش وسیع و آگاهی از واقعیت‌های اجتماعی" را تشویق می‌کند. بنابراین، ادغام اصول باغ‌های اسلامی در جنبش‌های زیست‌محیطی معاصر، نه تنها شیوه‌های پایدار را پرورش می‌دهد، بلکه دانش، فراگیری و آگاهی اجتماعی را در بین اعضای جامعه تقویت می‌کند (Aripudin & Junaedi, 2024).

احیای طرح‌های سنتی باغ‌های اسلامی در برنامه‌ریزی شهری معاصر، کاربرد دیگری از این اصول را نشان می‌دهد، به طوری که معماران و طراحان منظر، تکنیک‌های صرفه‌جویی در مصرف آب، کاشت گونه‌های بومی و فضاهای اجتماعی را در توسعه‌های مدرن ادغام می‌کنند. این پروژه‌ها نشان می‌دهند که چگونه خرد باستانی می‌تواند چالش‌های زیست‌محیطی کنونی را برطرف کند و در عین حال فضاهای زیبا و کاربردی ایجاد کند که به جمعیت‌های مختلف خدمت‌رسانی می‌کند.

مساجد سبز

مفهوم مسجد سبز، که به عنوان مسجد اکولوژیک یا مسجد دوستدار محیط زیست نیز شناخته می‌شود، رویکردی نوآورانه به معماری مذهبی است که به حفظ محیط زیست و پایداری اولویت می‌دهد. این سازه‌ها به‌طور خاص طراحی شده‌اند تا با محیط اطراف خود هماهنگ شوند و در عین حال تأثیرات منفی بر محیط زیست را به حداقل برسانند و ویژگی‌هایی را در نظر می‌گیرند که میکروکلیماهای محلی را مدنظر قرار داده و از مصالح محلی استفاده می‌کنند (Yamin, 2021). یکی از ویژگی‌های کلیدی مساجد سبز، تعهد بنیادی آنها به حفظ تعادل اکولوژیکی است که با توجه به عوامل انسانی بسیاری که در حال حاضر تعادل محیط زیست را مختل کرده‌اند، اهمیت فزاینده‌ای پیدا کرده است. این ساختمان‌ها به گونه‌ای طراحی شده‌اند که دو منفعت را ارائه دهند – هم به اهداف حفظ محیط زیست خدمت کرده و هم فضاهای راحت و کارآمدی برای عبادت و گردهمایی‌های

۱- Ummah for Earth
۲- Islamic Relief Worldwide

[Downloaded from flowerjournal.ir on 2026-11-22]

اجتماعی ایجاد کنند (Yamin, 2021). در حالی که این مفهوم هنوز نسبتاً جدید است، اما تقاطع مهمی بین سنت‌های معماری اسلامی و آگاهی مدرن از محیط زیست را نمایندگی می‌کند. این مساجد دارای ویژگی‌های زیر هستند:

۱- **بام‌های سبز و پوشش گیاهی**: مساجد از بام‌های سبز که با چمن و پوشش گیاهی کاشته شده‌اند، برای ایجاد محیط‌های خنک و کاهش دماهای داخلی از طریق جذب طبیعی گرما استفاده می‌کنند (Rauzi *et al*., 2022). مطالعات در اقلیم‌های گرم مانند ریاض نشان داده‌اند که ترکیب بام‌های سبز با عایق حرارتی می‌تواند به طور قابل توجهی نیاز به انرژی خنک‌کننده را حدود ۱۰ درصد کاهش دهد (Shohan et al., 2021).

۲- **فضاهای سبز باز**: برخی از مساجد شامل مناطق وسیع سبز باز هستند، همانطور که در مسجد تها ایندراپوری در اندونزی[۱] نشان داده شده است که تا ۸۰ درصد فضای سبز آن با گیاهان مثمر و بقیه با گیاهان غیرمثمر و چمن پوشش داده شده است (Bakri, 2018).

۳- **تهویه طبیعی و کنترل اقلیم**: طراحی‌های مدرن مساجد از تهویه طبیعی حداکثر استفاده را می‌کنند تا هزینه‌های انرژی را کاهش دهند و در عین حال تأمین اکسیژن بهینه را تضمین کنند. حیاط‌های داخلی نقش حیاتی دارند زیرا نور طبیعی و تهویه را فراهم می‌کنند و توانایی ذخیره هوای خنک در شب برای استفاده در روز را دارند (Şimşek, 2024). مسجد نیوکاسل در استرالیا با توجه به اقلیم معتدل استرالیا طراحی شده و از روش‌های طبیعی مانند نور طبیعی و تهویه هوا برای کاهش نیاز به سیستم‌های گرمایشی و سرمایشی استفاده می‌کند.

۴- **سیستم‌های صرفه‌جویی در مصرف آب**: مدیریت پایدار آب از طریق روش‌های سیستماتیک صرفه‌جویی در آب، از جمله جمع‌آوری و استفاده مجدد از آب باران، به دست می‌آید. عناصر سنتی مانند فواره‌های حیاط برای ایجاد اثرات خنک‌کننده طبیعی گنجانده شده‌اند (Şimşek, 2024). در این موارد می‌توان از آب‌های حاصل از تصفیه فاضلاب و نیز سیستم‌های آبیاری تحت فشار یا زیرزمینی جهت صرفه‌جویی در مصرف آب نیز استفاده کرد (Alemzadeh *et al*., 2021).

۵- **سیستم‌های ساختمانی با انرژی کارآمد:** مساجد سبز از تکنیک‌های صرفه‌جویی در انرژی هم به صورت غیرفعال و هم فعال استفاده می‌کنند (Sahid *et al*., 2024). ویژگی‌های پیشرفته شامل سیستم‌های گرمایش، سرمایش و تهویه کارآمد، عایق‌بندی قوی و درزبندی بالا برای حفظ شرایط اقلیمی ایده‌آل با حداقل مصرف انرژی هستند (Şimşek, 2024). مسجد شاه فیصل اسلام آباد پاکستان با طراحی مدرن و منحصر به فرد خود، از اقلیم گرم و خشک پاکستان بهره‌برداری کرده است. از سیستم‌های آبیاری و تهویه طبیعی برای ایجاد فضای داخلی خنک و راحت استفاده می‌کند.

۶- **عناصر طراحی نوآورانه**: برخی از مساجد موفق به کسب گواهینامه‌های معتبر ساختمان سبز شده‌اند، مانند مسجد راجا حاجی فیضی‌الله[۲] و مسجد آرا دامانسرا[۳] در مالزی که هر دو دارای رتبه‌بندی شاخص ساختمان سبز (GBI)[۴] هستند. مسجد راجا حاجی فیضی‌الله دارای عناصر تخصصی مانند شیشه‌های دوجداره و تهویه‌کننده‌های حرارتی در طراحی گنبد خود است

۱- Masjid Tuha Indrapuri ۲- Raja Haji Fi Sabilillah mosque ۳- Ara Damansara mosque
۴- Green Building Index

[Downloaded from flowerjournal.ir on 2026-11-22]

(Ramlan *et al.*, 2024). مسجد نبی اکرم (ص) مشهد می‌تواند به عنوان یک مثال مدرن از معماری اسلامی و بهینه‌سازی انرژی در نظر گرفته شود. طراحی آن به گونه‌ای است که از نور طبیعی و جریان هوا بهره‌برداری می‌کند.

۷- **معماری پاسخگو به اقلیم**: مساجد به گونه‌ای طراحی شده‌اند که پتانسیل طبیعی را بهینه‌سازی کرده و در عین حال به محدودیت‌های خاص اقلیمی پاسخ دهند، همان‌طور که در مسجد ایتناس در اندونزی مشاهده می‌شود که مفاهیم معماری سبز را برای کاهش هزینه‌های انرژی عملیاتی و حمایت از حفظ محیط زیست به کار می‌گیرد (Rahadian & Sulistiawan, 2019). مسجد شیخ لطف‌الله اصفهان نیز با طراحی دقیق و استفاده از طاق‌ها و گنبدهای بزرگ، توانسته نور طبیعی را به خوبی در داخل فضا تقسیم کند. این ویژگی‌ها باعث می‌شود که در روزهای گرم، فضا خنک و دلپذیر بماند.

تلاش‌های قابل توجهی از سوی دولت‌ها و نهادها در حال انجام است تا مساجد سنتی را به ساختارهای پایدار از نظر محیط زیست تبدیل کنند، از طریق ابتکارات ویژه‌ای به نام مساجد سبز. مراکش به عنوان پیشرو در این حرکت با برنامه "مساجد سبز" که توسط آژانس بهره‌وری انرژی مراکش در سال ۲۰۱۶ راه‌اندازی شد، شناخته می‌شود. این ابتکار به دلایل عملی، از جمله هزینه‌های بالای انرژی برای نگهداری بیش از ۳۰۰,۰۰۰ مسجد (تقریباً ۲۱.۶ میلیون دلار در سال) و هم‌راستایی با اهداف کاهش انرژی ملی که هدف آن کاهش ۱۵ درصدی مصرف تا سال ۲۰۳۰ است، هدایت شده است (El Fouih *et al.*, 2020).

دامنه ابتکارات مساجد سبز فراتر از کشورهای منفرد است و چندین کشور تعهدات بلندپروازانه‌ای را اعلام کرده‌اند. مراکش با آلمان همکاری کرد تا ۶۰۰ مسجد سبز تا سال ۲۰۱۹ توسعه دهد، در حالی که اندونزی برنامه‌هایی برای ساخت ۱,۰۰۰ مسجد با عناصر پایدار تا سال ۲۰۲۰ اعلام کرد و هدف آن تعیین پیش‌زمینه‌ای برای رهبری محیط زیستی در آسیا است (Abd Rahmana & Abdullahb, 2021).

این ابتکارات نشان‌دهنده یک تغییر گسترده‌تر در معماری معاصر مساجد است، جایی که نهادهای مذهبی به طور فزاینده‌ای نقش خود را در نگهداری از محیط زیست می‌پذیرند. مساجد سبز مدرن این تعهد را از طریق ادغام مصالح ساختمانی پایدار، اصول طراحی انرژی‌کارآمد و تکنیک‌های پیشرفته ساخت نشان می‌دهند (Jamaludin *et al.*, 2023). تبدیل مساجد تاریخی، مانند مسجد کُتُبَی و مسجد قصبه در مراکش، به پروژه‌های پایلوت برای ابتکارات پایداری نشان می‌دهد که چگونه معماری مذهبی سنتی می‌تواند برای مقابله با چالش‌های محیط زیستی معاصر سازگار شود (El Fouih *et al.*, 2020).

رویکردهای معاصر به محوطه‌سازی مکان‌های مذهبی

رویکردهای معاصر به محوطه‌سازی مکان‌های مذهبی به طور فزاینده‌ای بازتاب‌دهنده آگاهی رو به رشد زیست‌محیطی است، به طوری که بسیاری از جوامع مذهبی، شیوه‌های پایدار را در فضاهای مقدس خود پذیرفته‌اند. یک تغییر قابل توجه از محوطه‌سازی زینتی مرسوم که اغلب "طیف گسترده‌ای از گیاهان زینتی، اغلب تکراری و نامناسب" را به کار می‌برد، به سمت طراحی‌های مسئولانه‌تر از نظر اکولوژیکی مشاهده شده است (Kingsbury, 2004; Sabatino *et al.*, 2017). در سال‌های اخیر، مؤسسات مذهبی متعددی از طراحی زینتی صرف به چشم‌اندازهای اکولوژیک‌تر روی آورده‌اند؛ به‌طوری که کلیسای گریس اپیسکوپال[1] در تنسی زمین سه هکتاری‌اش را با گیاهان بومی و تبدیل ۴۰ درصد محوطه به زیستگاه گیاهان بازطراحی کرده

۱- Grace Episcopal Church

[Downloaded from flowerjournal.ir on 2026-11-22]

است (Interfaith Power & Light, 2024)، و مسجد ابوبکر الصدیق در ایالت پرک مالزی نیز الگویی از طراحی مسجد سبز را با رویکرد محیطی، اجتماعی و اقتصادی به نمایش گذاشته است (Omar et al., 2018). این تحول گویای چرخشی معنادار از الگوهای گذشته است، چراکه نهادهای مذهبی به تدریج به اهمیت نقش خود در حفاظت از محیط زیست واقف شده‌اند. استفاده از گیاهان بومی به یک ویژگی اصلی در طراحی منظر مذهبی مدرن تبدیل شده است، با علاقه فزاینده در بین "باغبانان و متخصصان محوطه سازی به فلور بومی و مناظر وحشی" (Sabatino *et al*., 2017; Khamushi *et al*., 2018). گونه‌های بومی مزایای عملی برای مکان‌های مذهبی ارائه می‌دهند، زیرا "ظرفیت سازگاری و بقا در شرایط نامساعد محیطی را دارند" و معمولاً به نگهداری کمتر و منابع کمتری برای رشد نیاز دارند (Sabatino *et al*., 2017; Soltani-Gerdefaramarzi *et al*., 2025). این ملاحظه به ویژه برای مؤسسات مذهبی که ممکن است با محدودیت بودجه برای نگهداری محوطه مواجه باشند، ارزشمند است.

فراتر از مزایای عملی، محوطه‌سازی مکان‌های مذهبی معاصر، ارزش اکولوژیکی فضاهای مقدس را در بافت‌های زیست‌محیطی گسترده‌تر نیز به رسمیت می‌شناسد. محوطه‌های مذهبی می‌توانند به عنوان کانون‌های زیستی اکولوژیکی عمل کنند، و کاشت گیاهان بومی به "جایگزینی زیستگاه‌های از دست رفته و پروژه‌های احیای پوشش گیاهی" در جوامع خود کمک می‌کند (Sabatino *et al*., 2017; Moghimi Banadkooki *et al*., 2018). این رویکرد به مکان‌های مذهبی اجازه می‌دهد تا همزمان ماموریت‌های معنوی و اکولوژیکی خود را انجام دهند و مناظر مقدسی را ایجاد کنند که ضمن احترام به سنت‌های مذهبی، به طور مثبت به اکوسیستم‌های محلی کمک کنند.

تغییر معاصر به سمت کاشت گیاهان بومی و سازگار با آب و هوا در محیط‌های مذهبی، از اهمیت نمادین گیاهان نمی‌کاهد، بلکه آن را در یک چارچوب زیست‌محیطی بازتعریف می‌کند. جوامع مذهبی در حال یافتن راه‌هایی برای حفظ تداعی‌های نمادین سنتی و در عین حال پذیرش انتخاب‌های پایدارتر گیاهی هستند، که نشان‌دهنده ادغام ارزش‌های معنوی با اخلاق زیست‌محیطی است. این رویکرد متعادل، مناظر مذهبی‌ای را ایجاد می‌کند که هم با سنت‌های باستانی و هم با نگرانی‌های زیست‌محیطی مدرن همخوانی دارد و نهادهای مذهبی را به عنوان پیشرو در شیوه‌های محوطه‌سازی پایدار مطرح می‌کند.

نتیجه‌گیری

با توجه به تأکید دین مبین اسلام بر حفظ و پاسداری از محیط‌زیست، می‌توان از تعالیم نورانی قرآن کریم و فرمایشات گهربار ائمه اطهار علیهم‌السلام در جهت ارتقای سطح آگاهی و سلامت زیست‌محیطی در جوامع امروزی، به‌ویژه در کشورهای اسلامی، بهره‌مند شد. همچنین با توجه به اشارات قرآن کریم در مورد باغ و بهشت می‌توان در دنیای معاصر امروز از این پتانسیل ارزنده جهت ارتقای فضای سبز و باغ‌سازی نوین و تلفیق آن با شیوه‌های نوین معماری و باغ‌سازی استفاده نمود.

منابع

Abd Rahmana, N. M., Abdullah, M. S. I. (2021). Evaluation of green elements and thermal comfort condition of Assyafaah Mosque, Singapore. *Journal of Applied Science & Process Engineering*, *8*(2), 913-931.

Abu-Rayash, A., Sabbah, E. (2023). Analysis of environmental sustainability in the Holy Quran: maqasid framework. *Journal of Contemporary Maqasid Study*, *2*(1), 61-94.

Ahmad ibn Ḥanbal. (n.d.). *Musnad Aḥmad* (Hadith No. 23399). Beirut: Dār al-Fikr.

Akhir, N. S. M. (2018). Tourism and environmental protection from the Islamic spiritual approach. *International Journal of Academic Research in Business & Social Sciences*, *8*(5), 156-172.

[Downloaded from flowerjournal.ir on 2026-11-22]

Al-Bukhārī, M. I. (n.d.). *Ṣaḥīḥ al-Bukhārī* (Hadith No. 61); Muslim, I. (n.d.). *Ṣaḥīḥ Muslim* (Hadith No. 2811).

Al-Bukhārī, M. I. (n.d.). *Ṣaḥīḥ al-Bukhārī* (Hadith No. 2340). Cairo: Dār al-Salām.

Alemzadeh, A., Somayeh, S., Yarami, N., Dehestani-Ardakani, M. (2021). Physiological response of Lavandula to the use of raw and treated effluent in surface and subsurface irrigation with permeable tubes. *Water Management in Agriculture*, *7*(2), 159-170.

Al-Hurr al-ʻAmili, M. b. H. (2012). *Wasāʾil al-Shīʿa* (Vol. 19). Qom: Al al-Bayt (a.s.) Institute for the Revival of Heritage

Al-Kulayni, M. Y. (1986). *Al-Kafi* (Vol. 5). Tehran: Dar al-Kutub al-Islamiyya.

Al-Muttaqi al-Hindi, ʿA. (n.d.). *Kanz al-ʿUmmāl fī Sunan al-Aqwāl wa al-Afʿāl* (Hadith No. 9056). Beirut, Lebanon: Al-Risalah Publishers.

Al-Roubaie, A., Sarea, A. (2019). Building capacity for green economy: the role of Islamic finance. *TAFHIM: IKIM Journal of Islam and the Contemporary World*, *12*(2), 1-10.

Al-Tabataba'i, M. H. (1986). *Al-Mizan fi Tafsir al-Qur'an* (Vol. 1). Dar al-Kutub al-Islamiyya

Alvi, F. N., Cheema, A. M., Rafiq, S. (2024). The ripples of responsibility: An Islamic-inspired analysis of water management. *Al-Idah*, *42*(1), 42-58.

Ansary, A. L. (2023). Imam Gazzali: A Great Philosopher of Islam. *International Journal for Multidisciplinary Research*, *5*(1), 1-7.

Aripudin, A., Junaedi, J. (2024). Actualization of Islam: Conceptual analysis and operationalization of intellectual substantive da'wah by Nurcholish Madjid in Indonesia. *International Journal of Multidisciplinary Research and Analysis*, *07*(05), 1880-1894. DOI:10.47191/ijmra/v7-i05-08

Bahy, M. B. A., Syaifuddin, H., Putra, M. F. B., Wakhid, M. R. (2024). An analysis of flora symbols in the Qur'an from the perspective of Charles Sanders Peirce. *TAFSE: Journal of Qur'anic Studies*, *9*(1), 16-27.

Bakri, M. (2018). Sustainable Architecture Implementation of Vernacular Mosque in Aceh, Indonesia. *Journal of Islamic Architecture*, *5*(2), 77.

Bratton, S. P. (2018). Eco-dimensionality as a religious foundation for sustainability. *Sustainability*, *10*(4), 1021. **https://doi.org/10.3390/su10041021**

Bsoul, L., Omer, A., Kucukalic, L., Archbold, R. H. (2022). Islam's perspective on environmental sustainability: a conceptual analysis. *Social Sciences*, *11*(6), 228-237.

Butt, M.S. (2020). State of environmental protection in the OIC countries: Genesis, ongoing initiatives and recommendations from human rights perspective. *RUDN Journal of Law*, *24*(3), 780-800.

Chkird, F., Kouddane, N. E., Azizi, S. E., Boukroute, A., Berrichi, A. (2024). From Antiquity to the Present: A Perpetually Evolving History of Green Spaces. In *E3S Web of Conferences* (Vol. 527, p. 03006). EDP Sciences.

Davary, B. (2012). Islam and ecology: Southeast Asia, adat, and the essence of keramat. *ASIANetwork Exchange: A Journal for Asian Studies in the Liberal Arts*, *20*(1), 1-10.

El Fouih, Y., Allouhi, A., Abdelmajid, J., Kousksou, T., Mourad, Y. (2020). Post energy audit of two mosques as a case study of intermittent occupancy buildings: Toward more sustainable mosques. *Sustainability*, *12*(23), 10111.

ElGharib, A., Al-Khulaifi, F. (2020). The conservational role of Qur'anic botanic garden of medicinal, desert and tropical plants in Qatar. *Journal of Agricultural Science and Technology A*, *10*, 54-64.

Gitmiwati, G., Indrayuda, I. (2024). Transformation of Learning in Madrasah through Innovations in Developing Environmental Care Character for Future Generations. *AL-ISHLAH: Jurnal Pendidikan*, *16*(4), 4349-4362.

Gulzar, A., Islam, T., Hamid, M., Haq, S. M. (2021). Environmental ethics towards the sustainable development in Islamic perspective: A Brief Review. *Ethnobotany Research and Applications*, *22*, 1-10.

Haji Ghasemi, K., Navaei, K., Rasouli, J. (2013). Brick and Imagination: An Explanation of Islamic Architecture in Iran. Soroush, Shahid Beheshti University Press. Pp 378.

Hamim, T., Muslih, M., Furqon, E. (2023). Transboundary haze pollution in Indonesia and Malaysia in the perspective of Islamic law and international environmental law. *UNIFIKASI: Jurnal Ilmu Hukum*, *10*(02), 88-105.

Ibn Abi al-Hadid, M. (n.d.). *Sharh Nahj al-Balagha* (Vol. 1, p. 452). Beirut: Dar Ihya al-Turath al-Arabi

Jaafar, A. Z., Brightman, M. (2022). From structure to purpose: green and social narratives, and the shifting morality of Islamic finance in Kuala Lumpur. *Sustainability*, *14*(9), 5433-5445. https://doi.org/10.3390/su14095433

Jamaludin, J., Santosa, I., Anita, J. (2023). Examining the symbolic meaning of Al Jabbar Grand Mosque in Bandung. *Journal of Islamic Architecture*, *7*(4). 760-769.

[Downloaded from flowerjournal.ir on 2026-11-22]

Jawadi Amuli, A. (2005). *Tafsir-e Mavzu'i-ye Qur'an* [Thematic Exegesis of the Qur'an] (Vol. 17). Qom: Esra Publications (In Persian).

Kalantari, I. (2017). Quran objective solutions to meet the needs of modern man. ***Review of European Studies***, *9*, 286-295.

Kazmi, L. H. S. (2023). Environmental Ethics in Islāmic Perspective: Relevance and Application. *Philosophy and Progress*, 1-20.

Khamushi, M., Dehestani-Ardakani, M., Kamali Aliabad, K., Gholamnejad, J. (2018). Effect of different factors on micropropagation of Abarkooh 4000-year-old horizontal cypress (*Cupressus sempervirens* L. *var. horizontalis* (Mill.) Gord.). *Iranian Journal of Forest and Poplar Research*, *26*(2), 228-239. doi: 10.22092/ijfpr.2018.116751

Makarem Shirazi, N. (1995). *Tafsir al-Namooneh* (Vol. 5). Dar al-Kotob al-Islamiyyah.

Meraj, M. A. (2016). Islamic approach to the environment and the role's in the environment protected. *Jurnal Ilmiah Peuradeun*, *4*(1), 1-14.

Moghimi Banadkooki, A., Dehestani Ardakani, M., Shirmardi, M. and Momenpour, A. (2018). Effects of cow manure and vermicompost on growth characteristics of smoke tree (Cotinus coggygria Scop.) under salt stress under greenhouse. *Iranian Journal of Forest and Poplar Research*, *26*(4), 483-495. doi: 10.22092/ijfpr.2018.118579

Mohidem, N. A., Hashim, Z. (2023). Integrating environment with health: an Islamic perspective. *Social Sciences*, *12*(6), 321-329.

Muchlis, A. F., Larasati, D., Hanifah, Y., Ningsih, A. A., Triyuly, W. (2024). Sustainability goals: A network analysis of religious values for architecture education and ethics. *Journal of Islamic Architecture*, *8*(2), 515-529.

Muhmad, S. N., Muhamad, R., Sulong, F. (2021). Sustainable development goals and Islamic finance: an integrated approach for Islamic financial institutions. *Indonesian Journal of Sustainability Accounting and Management*, *5*(1), 123â-136.

Muslim, I. (n.d.). *Ṣaḥīḥ Muslim* (Hadith No. 2699). Beirut: Dār al-Ma'rifah

Muslim, I. (n.d.). *Ṣaḥīḥ Muslim* (Hadith No. 91). Beirut: Dār al-Ma'rifah.

Najafi, M. H. (1981). *Jawahir al-Kalam fi Sharh Shara'i' al-Islam* (Vol. 1). Beirut: Dar Ihya al-Turath al-Arabi.

Nawaz, S. (2020). Conservation of plants and trees in the light of prophetic teachings. *Journal of Islamic and Religious Studies*, *5*(1), 65-84.

Omar, S. S., Ilias, N. H., Teh, M. Z., Borhan, R. (2018). Green mosque: A living nexus. *Environment-Behavior Proceedings Journal*, *3*(7), 53-63.

Parrey, I. A. (2021). The Qur'anic Paradigm of Universal Objectives of the Shari'ah (maqasid al-Shari'ah al-Kulliyah): A Model for Sustainable Development, International Journal of Science and Research (IJSR), 10(12) 1164-1167, DOI: https://www.doi.org/10.21275/SR211214192444

Rahadian, E. Y., Sulistiawan, A. P. (2019). The evaluation of thermal comfort using a BIM-based thermal bridge simulation (Case Study: Itenas Mosque Building Bandung). *Journal of Architectural Research and Education (JARE) UPI*, *2019*, *1*(2), 129-138.

Rahman, R., Alwi, Z., Ilyas, Mujahid, Darussamin, Z., Syafii, A. (2024). Socio-Eco-Religio-Cultural Approaches in Addressing Environmental Damage: An Interpretative Analysis Based on The Quran and Hadith. Revista de Gestão Social e Ambiental. 18. e06524. 10.24857/rgsa. v18n1-127.

Ramlan, N. A., Bakri, A. F., Kamarudin, H., Zaman, N. Q., Samadi, Z. (2024). Public perception on the functions of minaret for contemporary mosques in Selangor. *Journal of Design and Built Environment*, 76-86.

Rauzi, E. N., Hasan, I., Sari, L. H. (2022). Climate-responsiveness embodied in modern mosque design. *Elkawnie: Journal of Islamic Science and Technology*, *7*(2), 288-299.

Riwanda, A., & Wafa, A. (2023). Comparative study of poverty alleviation in the verses of the Qur'an and the green economy program SGDS. *Journal Penelitian*, *17*(1), 31-60.

Rochmawati, N. A., Rosalnia, R. L. D. K. (2022). Virtue analysis of social forestry in the public space through the Maqashidi approach. *Jurnal Ilmiah Mahasiswa Raushan Fikr*, *11*(2), 198-210.

Sabatino, L., D'Anna, F., Iapichino, G. (2017). Auxin application and cutting length affect rooting in *Cuphea hyssopifolia* stem cuttings. *Applied*, *19*(3), 222-225.

Sahid, S., Sunartio, A. N., Lukman, A. L., Wirakusumah, I. A. I., Ramadhan, A., Lazuardi, K., Angeline, C. (2024). Challenges of implementing the green building concept in Mosques. *ARTEKS: Jurnal Teknik Arsitektur*, *9*(1), 99-108.

[Downloaded from flowerjournal.ir on 2026-11-22]

Samori, Z., Khairudin, Z., Saedon, R., Anas, N., Harun, H. M. F. (2018). Sustainable waste management via incineration system: an Islamic outlook for conservation of the environment. *Journal of Fundamental and Applied Sciences*, *9*(6S), 538-557.

Setianingrum, D. A., Setiyo, S., Dwiyanto, A. (2024). Environmental education through Islamic lens: values and practices. In *E3s Web of Conferences* (Vol. 482, p. 04014). EDP Sciences.

Shohan, A. A. A., Al-Khatri, H., Bindajam, A. A., Gadi, M. B. (2021). Solar gain influence on the thermal and energy performance of existing mosque buildings in the hot-arid climate of Riyadh city. *Sustainability*, *13*(6), 3332-3340.

Şimşek, O. (2024). Sustainability Aspects in Mosque Architecture: From the Beginning to the Present. *Diyanet İlmi Dergi*, *60*(3), 1175-1206.

Soltani-Gerdefaramarzi, S., Alemzadeh, A., Yarami, N., Dehestani-Ardakani, M. (2023). The effects of irrigation methods and water quality on soil chemical properties and leaf nutrient uptake of lavandula (*Lavandula angustifolia* L.) in an arid region. *Journal of Plant Growth Regulation*, *42*(2), 1256-1265.

Syefriyeni, S., Nasrudin, D. (2023). The construction of environmental philosophy rooted in religiosity. *HTS Theological Studies*, *79*(2), 1-7.

Tabari, M. (n.d.). *Tarikh al-Rusul wa al-Muluk* (Vol. 3, p. 278). Beirut: Dar al-Fikr.

Untung, S. H., Yahya, Y. K., Alfionita, L. (2021). Tawāzun as religious approach in post-mining land management. *Religió Jurnal Studi Agama-agama*, *11*(2), 165-183.

Vahide, S. (2014). The Book of The Universe: Its Place and Development in Bediuzzaman's Thought. *TSAQAFAH*, *10*(1), 127-152.

Yaakub, S., Abdullah, N. A. H. N. (2020). Towards Maqasid Shariah in sustaining the environment through impactful strategies. *International Journal of Islamic Business*, *5*(1), 36-45.

Yamin, R. A. M. (2021). Eco-mosque: Overview, potential and challenges of implementation in Malaysia. *TAFHIM: IKIM Journal of Islam and the Contemporary World*, *14*(2), 1-10.

Zanganeh, E. R., Hooti, N., & Babakhani, T. (2013). Emanation of beauty and love in Hafez's sonnets. *Mediterranean Journal os Social Sciences*, 4(2), 227–237.

[Downloaded from flowerjournal.ir on 2026-11-22]

Flower and Ornamental Plants (2026), 11(1): 25-46
Review article

An overview of the attitude of Islam and the Holy Quran to the environment and gardening

Maryam Dehestani Ardakani

Department of Horticultural Science, Faculty of Agriculture & Natural Resources, Ardakan University, Ardakan
✉ mdehestani@ardakan.ac.ir

Received: 2025/03/26, Revised: 2026/06/08, Accepted: 2026/06/08

Abstract

In Islam, the relationship between humans and the natural environment is deeply rooted in religious teachings that establish ecological values as fundamental aspects of faith. The Qur'an provides a comprehensive framework that integrates environmental consciousness with spiritual practice, warning against harming to the earth and establishing what can be described as a "green religion" that stresses the integral relationship between faith and nature. This ecological dimension of Islam extends Ethical commitments beyond human interactions to encompass responsibility toward the natural world. From the Quranic perspective, nature serves both the incorporeal and physical needs of humanity. Islam teaches that humans were created to serve the Creator, which ultimately means striving for the highest quality of life for themselves, their communities, and the world, a principle that forms the foundation of Islamic environmental ethics. As a universal and revealed religion, Islam provides guidance on environmental stewardship, framing humans as superior creatures who are nonetheless accountable for their treatment of natural resources. Islamic teachings make clear that while Allah has provided natural resources for human benefit, people are not free to use these resources wastefully or destructively. Rather, as stewards, humans will be held accountable for their actions regarding these resources. Throughout history, religious buildings and complexes have incorporated green spaces and gardens as integral components of their design. Plants serve as "a powerful tool in the hands of architects to create and enrich the quality of space". Religious gardens and green spaces have traditionally served multiple purposes beyond aesthetics. They provide places for contemplation, prayer, and community gathering while creating a symbolic bridge between the earthly and divine realms. These sacred landscapes often reflect theological principles and cultural values specific to their religious traditions, establishing environments that support worship and spiritual practices. The integration of vegetation in religious settings also serves practical functions, offering shade, defining pathways, and creating comfortable microclimates for visitors. This functional dimension complements the symbolic and spiritual aspects, resulting in holistic environments that address both physical and metaphysical needs of worshippers. Islamic gardens developed distinctive characteristics across the Muslim world, from the Maghreb to Persia and beyond, yet they consistently embodied core Islamic principles of unity, harmony, and reverence for nature. These garden traditions have influenced not only landscape design but also Islamic art, poetry, and cultural practices throughout history.

Keywords: Islam, Persian garden, Paradise, Landscape, Mosque.

[Downloaded from flowerjournal.ir on 2026-11-22]